

PERSONALIA

NICOLAE CARTOJAN
– DUPĂ 60 DE ANI –

Dan Zamfirescu
 București

CARTOJAN, Nicolae, istoric literar, animator cultural, profesor în învățământul secundar și universitar, membru al Academiei Române, considerat unanim creatorul *istoriei literaturii române vechi* ca disciplină autonomă în cuprinsul filologiei românești*. S-a născut la 4 decembrie 1883, în satul Călugăreni, plasa Câlniștea, județul Vlașca. Deoarece în perioada 1882 – 1892 denumirea oficială a comunei a fost Uzun-Călugăreni, s-a perpetuat informația că locul nașterii sale ar fi „comuna Călugăreni-Uzunu“ sau numai „Călugăreni-Uzunu“. El este de fapt satul Călugăreni, în care se afla reședința subprefectului de atunci al plasei Câlniștea (una din cele trei subdiviziuni ale județului Vlașca), Anghel Cârtojanu, tatăl său. Mama sa, Maria, născută Petrescu, aparținea unei familii din mica burghezie piteșteană.

După școala primară, urmată în satul natal, și-a început studiile secundare la un pension particular din București, de unde, în clasa a V-a, a trecut ca bursier intern la Liceul Sfântul Sava. Aici l-a avut profesor de limba și literatura română pe Ioan Bianu, care l-a apreciat și sprijinit după aceea în viață și în carieră. În toamna anului 1902 s-a înscris la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din București, unde i-au fost profesori, pe lângă Ioan Bianu, Titu Maiorescu, N. Iorga, Ovid Densusianu, Ioan Bogdan, Dimitre Onciul, C. Rădulescu-Motru, Simion Mehedinți, Pompiliu Eliade și conferențiar Mihail Dragomirescu. Demostene Russo, a cărui influență în domeniul metodei riguroase este evidentă și de care îl va lega o amiciție strânsă mai târziu, a devenit profesor abia în 1915, și în această calitate va face parte din comisia de doctorat a lui N. Cartojan. A fost apreciat în mod deosebit de Titu Maiorescu și de N. Iorga, care au exercitat asupra lui o mare influență, determinantă pentru modul de gândire și scris și pentru orizontul larg în care avea să așeze cultura română, dar a fost cucerit definitiv de Ioan Bianu pentru materia sa, istoria literaturii române. Punctul de plecare pentru întreaga sa carieră a fost lucrarea de seminar despre *Alexandria*, elaborată pe baza manuscrisului din 1620 al preotului Ion Românul din Sânpetru, pus la dispoziție de Ioan Bianu din biblioteca sa personală (îl va dona Bibliotecii Academiei Române doar în 1910). Acest manuscris, denumit de Bianu *Codex Neogoeanus* după numele donatorului, profesorul Ștefan Neagoe din Bârlad, fusese prezentat

[*] * Text destinat inițial unui dicționar.

PERSONALIA

prima oară de el în „Columna lui Traian“, chiar în anul în care N. Cartojan se năște. Ioan Bianu începuse în numărul din noiembrie – decembrie 1883 să publice textul *Alexandriei*, dar revista încetându-și apariția, ediția a rămas neterminată.

La absolvirea facultății în 1906, N. Cartojan a fost angajat de Ioan Bianu bibliotecar-paleograf la Biblioteca Academiei Române, al cărei director era din 1884, și a funcționat în această calitate și în cea de custode timp de șapte ani (vara 1906 – vara 1913). În anul școlar 1907 – 1908 a fost premiat de Universitatea din București cu premiul Hillel pentru *Alexandria în literatura românească*, formă dezvoltată a fostei lucrări de seminar, prezentată probabil anul următor ca teză de licență. Tot în 1907 a debutat în „Convorbiri literare“ cu două articole despre publicațiile lui M. Kogălniceanu. În anul universitar 1908 – 1909 a obținut licența în filologie română și filologie romanică, fiind înregistrat în „Anuarul Universității din București“ ca nr. 62 pe lista licențiaților Facultății de Litere și Filozofie, în aceeași serie cu Mircea Djuvara, Henri Stahl, Virgil Drăghiceanu, Gheorghe Giuglea, Marcu Beza și Ion N. Angelescu, viitorul mare economist, rector și ctitor al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București.

Paralel cu serviciul de la Biblioteca Academiei Române, a intrat în învățământ și a fost profesor de limba română la Școala comercială „Alexandru Filipescu“ din Giurgiu, în anul școlar 1911 – 1912 (anul, necunoscut până de curând, a fost stabilit de prof. Grigore Buduru). În 1910 îi apăruse, cu sprijinul financiar al Fundației Universitare Carol I, cartea premiată cu premiul Hillel.

În 1912 și-a dat examenul de capacitate, fiind cunoscut cu această ocazie de viitorul său succesor la Academia Română, profesorul Iorgu Iordan. A fost transferat imediat după aceea ca profesor titular la Gimnaziul „Ioan Maiorescu“ din Giurgiu, în al cărui „Anuar“ apare prima oară în anul școlar 1912 – 1913 (Anuarul pentru anul școlar 1911 – 1912, apărut în 1912, nu-l menționează, iar pentru anul școlar 1910 – 1911 nu s-a publicat unul similar).

Într-o notă din „Anuar“ se menționează că „Dl. N. Cartojan, în concediu, a fost supliniit de Dl. N. A. Constantinescu“. Din *Anuarul* pe anul 1918 – 1919, îngrijit chiar de N. Cartojan, aflăm că acest concediu a fost determinat de „detașarea la liceul militar Mânăstirea Dealului“. În anul școlar următor, 1913 – 1914, va fi în „concediu de studii în străinătate“ (aceiași *Anuar*, p. 21) și va merge în Germania, unde la Berlin se înscrie la Königliche Friedrich-Wilhelms-Universität. I se eliberează o *Anmeldebuch*, cu numărul 3198, pe care stă scris că a fost „Immatrikuliert am 1913“. O ștampilă cu data 9 decembrie 1913 confirmă plata taxei. Ea este aplicată pe prima din cele două pagini unde sunt menționate cursurile urmate în primul semestru și numele profesorilor. Altă ștampilă, de aceeași natură, este aplicată pe pagina a 3-a, care împreună cu a 4-a consemnează cursurile urmate în al doilea semestru și numele profesorilor. Ea are data 25 mai 1914. Acesta este intervalul sigur în care N. Cartojan s-a aflat la studii în Germania.

Din această **Carte de înscriere** rezultă că a audiat numai în primul semestru pe slavistul dr. A. Brückner, cu mențiunea „Slavische Übungen“, adică „exerciții de limbă slavă”. Toate celelalte cursuri, la alți cinci profesori, între care și dr. H. Tiktin, aparțin domeniului romanistic, în mod special limbii și literaturii franceze, poate și fiindcă aceste cursuri se țineau probabil în franceză, iar el se trudea încă, în 1914, cu germana, după cum îl informa D. Pușchilă pe Simion Mehedinți, într-o scrisoare din 2/15 martie. Va începe, tot la Berlin, studiul limbii neogrecești, pe care îl va continua în țară și în deplasările la Atena.

Înainte de plecarea din țară, a publicat în 1913, la tipografia „Cooperativa“ din București, volumul de 72 de pagini intitulat *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica*, publicate și adnotate de N. Cartoian. Conține patru scrisori de la N. Bălcescu către doamna Ghica, în franceză, și opt ale lui Ion Ghica adresate lui N. Bălcescu, în limba română, descoperite de el în fondurile Bibliotecii Academiei Române. Era un mod de a-și afirma interesul, mereu păstrat și cu importante contribuții, pentru perioada renașterii noastre moderne.

Întors în țară, a fost numit director al Gimnaziului „Ioan Maiorescu“, ceea ce i-a permis să renunțe la postul de custode și să-și întemeieze peste doi ani un cămin, la 14 aprilie 1916, căsătorindu-se cu Sevastia Condeescu, dintr-o familie modestă de funcționar. Fratele ei mai mic, Nicolae N. Condeescu, atunci de 12 ani, va ajunge profesor universitar de limba și literatura franceză la Universitatea din București și un filolog de marcă, lăsându-ne după moartea cumnatului său cele mai substanțiale pagini scrise de un contemporan despre el. Soții Cartoian vor avea două fiice, Laetitia și Alicia, prima devenind ea însăși o cercetătoare și autoare a câtorva articole de istorie literară, dar fiind mai cunoscută ca tovarășa de viață a marelui savant Emil Turdeanu, unul dintre discipolii tatălui ei.

La câteva zile după intrarea României în primul război mondial, N. Cartoian a reușit să strămute la București biblioteca gimnaziului, în care adunase câteva mii de volume, salvând-o astfel de la dispariție, întrucât în iarna 1916 – 1917 localul gimnaziului a devenit lagăr de prizonieri ruși și români, care s-au încălzit cu ce le-a căzut în mână. A rămas alături de alți oameni de cultură sub ocupație, spre a asigura continuitatea învățământului și a vieții culturale, și a funcționat o vreme la liceele Matei Basarab și Gheorghe Lazăr, reușind, după stăruințe care au trezit suspiciuni ocupanților și i-au atras o scurtă încarcerare în noiembrie 1917, să redeschidă gimnaziul la Giurgiu. Fratele său mai mic cu doi ani, Ion, fost elev al gimnaziului din Giurgiu, a fost combatant pe front, a fost rănit de trei ori, dar a murit în urma contractării unei boli contagioase, în iarna anului 1919, după terminarea războiului, când era inspector de plasă la Giurgiu. Deținea această funcție încă din timpul ocupației și își atrăsese întemnițarea pentru conflicte cu autoritățile armatei germane.

După încheierea ostilităților și desăvârșirea unității de stat a României, N. Cartoian și-a putut relua activitatea științifică, prezentându-se în sesiunea iunie 1920 la examenul de doctorat, cu teza *Alexandria în literatura românească*. Noi

PERSONALIA

contribuții, referenți fiind Ioan Bianu și Ovid Densusianu, iar comisia pentru examenul oral fiind prezidată de D. Onciul, decanul facultății, și completată de Demostene Russo și Ramiro Ortiz. Teza desăvârșea lucrarea începută încă de pe băncile universității, editând pentru prima oară integral textul celei mai vechi copii a cărții, din *Codex Neagoeanus*. Erau aprofundate examenul filologic și problemele de istorie literară. Împreună, cele două lucrări dădeau prima monografie consacrată în istoriografia literară românească unei cărți populare care circulase la noi. Autorul a reușit să tipărească cea mai mare parte din teză în două numere din *Anuarul Gimnaziului „Ioan Maiorescu“ din Giurgiu*, pe care-l transformase, începând cu cel pe anul 1918 – 1919, dintr-o foaie redusă la înregistrarea numelor profesorilor și ale elevilor, într-o publicație de cultură. Cu aceleași zăhuri tipografice și-a putut scoate volumul, în anul 1922, la aceeași editură „Cartea Românească“, unde publicase cele două *Anuare*. Pentru paginile 47 – 67 și 82 – 117, cartea apare astfel ca un autentic „extras“ din *Anuarele* pe anii 1919 – 1920 și 1920 – 1921, apărute la București în 1921 și, respectiv, 1922.

În urma obținerii titlului de doctor, a fost transferat în toamna anului școlar 1921 – 1922 ca asistent al lui Ioan Bianu, părăsind liceul din Giurgiu după șapte ani, în care fusese director și predase limba și literatura română la toate clasele. Se străduise să obțină și transformarea gimnaziului în liceu, reușind să înființeze clasele a V-a și a VI-a, dar abia după doi ani de la plecarea sa a apărut legea care a realizat definitiv această transformare. Devenit universitar, N. Cartoian nu a părăsit însă învățământul secundar, continuând să profeseze la Seminarul Central și la Seminarul Pedagogic Universitar, iar ceva mai târziu la Școala Superioară de Arhivistică. În anul 1922 s-a prezentat la examenul de docență, pe care l-a promovat cu succes. Pretinsa mărturie a unui pretins martor ocular, fostul său elev I. G. Dimitriu, care a evocat în amintirile sale acest concurs la care s-ar fi prezentat și D. Caracostea și Petre V. Haneș, promovând numai N. Cartoian, se dovedește o ficțiune, întrucât D. Caracostea îl promovase cu doi ani înainte !

După dorința lui Ioan Bianu și ca urmare a faptului că doi dintre foștii săi elevi la Liceul Sfântul Sava și studenți la Universitate erau acum doctori (D. Caracostea la Viena, N. Cartoian la București) și promovaseră examenul de docență, în anul universitar 1923–24 s-au creat pe lângă catedra sa o conferință de literatură veche și alta de literatură modernă, cei doi fiind numiți conferențieri suplینitori, iar din 1926 definitiv.

În perioada de șase ani cât a fost conferențiar (din anul universitar 1923–1924 până în 1928–1929), N. Cartoian a desfășurat o intensă activitate de cercetător și totodată a ținut cursuri și a condus seminarul de literatură veche, reușind să publice într-o broșură, apărută în anul 1928, două lucrări ale studenților săi Dan Simonescu și Dumitru Mazilu. Prin monografiile despre *Legendele Troadei în literatura veche românească* (1925) și *Fiore di virtù în literatura românească* (1928) a atras atenția medievistilor de peste hotare, astfel încât în

primăvara anului 1929 a fost ales membru în *The Medieval Academy of America, Harvard*.

La 1 iunie 1929, o lună după apariția primului volum din sinteza *Cărțile populare în literatura românească*, rezervat *Epocii influenței sud-slave*, a fost propus să ocupe locul de membru corespondent al Academiei Române, rămas vacant în urma decesului lui Theodor Speranția. Propunerea era semnată de Iacob Negruzzi, Ioan Bianu, Ștefan Ciobanu, Sextil Pușcariu, Octavian Goga și I. Al. Brătescu-Voinești, și a întrunit unanimitatea voturilor. La 1 ianuarie 1930, în urma recomandării Consiliului profesoral din 4 decembrie 1929, a devenit profesor la catedra de literatură veche, creată după pensionarea lui Ioan Bianu, iar lui D. Caracostea i-a revenit catedra de literatură modernă și folclor.

În cei 14 ani, cât N. Cartojan a fost titularul catedrei de literatură română veche la Universitatea din București (la Cluj o catedră similară exista din 1919, profesor fiind Nicolae Drăganu, iar la Iași din 1920, cu G. Pascu profesor), această disciplină a înregistrat cea mai fertilă epocă din existența ei. Catedra însăși, abia înființată, a dobândit o strălucire pe care din nefericire moartea titularului și puțin după aceea reforma învățământului din 1948 aveau să o stingă. După moartea lui N. Cartojan și a lui Ștefan Ciobanu nu au mai existat condițiile unei activități similare, chiar dacă ar fi putut exista oamenii. Catedrele de literatură veche au fost desființate în toate cele trei universități în care funcționau, materia a fost repartizată unui simplu curs, dintr-un singur an universitar, iar programa analitică a impus includerea în același curs a „Școlii Ardelene“, care pe vremea lui N. Cartojan intra în atribuțiile profesorului de literatură modernă. „Epoca Nicolae Cartojan“ din istoria acestei discipline întemeiate de el a devenit astfel o amintire, dar nu și roadele ei. „O școală de invidiat“ (G. Călinescu) ieșită de la cursurile și seminariile sale va reuși să-i continue opera timp de o jumătate de secol, unii dintre discipolii săi cucerindu-și o notorietate mondială în exil, ca Emil Turdeanu și Alexandru Ciorănescu, iar alții, rămași în țară, precum Dan Simonescu, I. C. Chițimia, Corneliu Bărbulescu, Alexandru Bistrițeanu, Pandele Olteanu, Cornel Cârstoiu, Dumitru Velciu au reușit să impună cu timpul o mai dreaptă prețuire a moștenirii epocii vechi, să îngrijească ediții, să publice cărți și să transmită ștafeta unei noi generații de cercetători.

În perioada cât a fost profesor, N. Cartojan și-a redactat singur cursurile, toate „editate de Seminarul de Istoria literaturii române vechi“, ceea ce le conferă acestora deplină autoritate. Cum literatura veche, ca și cea modernă, se studia în toți cei patru ani universitari, exista posibilitatea aprofundării materiei, a prezentării fiecărei epoci în toate aspectele și personalitățile ei, iar N. Cartojan și-a organizat în așa fel predarea materiei încât să o parcurgă întregă cu câte o serie de studenți, reluând-o apoi de la capăt cu seria următoare. Au rezultat astfel câte două și chiar trei cursuri pentru o epocă anume, cele despre „Epoca fanarioșilor“, cu care se încheia ciclul (singurul mare autor pe care N. Cartojan nu l-a prezentat

PERSONALIA

a fost D. Cantemir), fiind dominate de studiul cărților populare din acea perioadă. Ele au dat, prin prelucrare și sinteză, cel de al doilea volum al *Cărților populare în literatura românească – Epoca influenței grecești*, apărut în 1938, la Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“.

Directorul Fundației, profesorul Alexandru Rosetti, le-a comandat, atât lui N. Cartoian, cât și lui G. Călinescu, două sinteze, una pentru epoca veche și alta pentru epoca modernă, pe care dorea să le publice în condiții grafice de excepție, la nivelul celor apărute în Occident, de tip Lanson ilustrat sau Bédier-Hazard. N. Cartoian a fost împins astfel să-și prelucreze și concentreze cursurile într-o sinteză, pe care a elaborat-o treptat și a apărut în trei volume, de-a lungul a cinci ani, ultimul după moartea autorului.

Dacă prima sinteză era un bilanț monumental al unei vieți de cercetător, a doua dădea mărturie despre capacitatea remarcabilă a profesorului de a-și asimila contribuții multiple și diverse, de cele mai multe ori sporindu-le cu propriile judecăți, și de a concura prin claritate, ordine și spirit didactic monumentală creație a lui Nicolae Iorga. Amândouă sintezele lui N. Cartoian au fost dominate de preocuparea permanentă de a așeza cultura noastră veche în largi orizonturi europene, urmărindu-i atât legăturile cu partea răsăriteană, cât și cu partea apuseană a culturii continentului. N. Cartoian a conferit o semnificație generală cercetărilor asupra cărților populare, văzând în ele posibilitatea de a demonstra orizonturile europene ale culturii române, vasele comunicante ce o legau de Occident, în ciuda izolării noastre ca „insulă latină“ de restul romanității, ce forma un puternic grup de popoare și culturi învecinate. Pentru N. Cartoian, a demonstra respirația europeană a culturii românești constituia un program urmat cu consecvență și, studiind receptarea unor scrieri de largă circulație în Apus, el realiza o parte din acest program, pus în aplicare și de la catedră. Primele sale cursuri litografiate, din anii universitari 1926-1927 și 1928-1929, notate și editate de studenții D. Mazilu și Victor Hâlmăș, s-au intitulat *Elemente occidentale în cultura română și Romanul occidental în literatura veche românească*. În 1934, când era de câțiva ani profesor, va ține să-și prezinte ideile și în cea mai prestigioasă revistă europeană de literatură comparată, sub titlul *Les premiers éléments occidentaux dans la littérature roumaine*.

Dacă *Istoria literaturii române vechi* nu se mai sprijinea la fiecare pas pe ani de muncă și pe explorarea celor 5 000 de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române, și dacă i se pot aduce destule obiecții de concepție și de amănunt, ea nu a fost și nu rămâne mai puțin monumentul cel mai reușit ridicat celor patru secole de început ale existenței noastre în cultura scrisă a Europei. Este o operă vie și astăzi, prin omul ce se simte pulsând din paginile ei și care a fost, în ciuda staturii sale mărunte și a unei constituții firave ce l-a trădat, una din marile energii și înzestrări intelectuale care au conferit vremii sale „profil de epocă“. El s-a impus fără să se agite pentru aceasta, refractar „spectacolului personalității“ și

mulțumindu-se să-și comunice la congrese internaționale sau în reviste de prestigiu de peste hotare rezultatele cercetărilor, lăsându-le pe acestea să vorbească.

În 1934 a fost servit însă de șansă, dar în primul rând de râvna lui neobosită de a scotoci marile biblioteci europene în lungile excursii de documentare: a descoperit într-o carte cerută în sala de lectură la British Museum (dacă îi dăm crezare lui N. N. Condeescu) izvorul francez al celebrului roman *Erotocritul*, de Vincenzo Cornaro, căutat în zadar de peste un secol de numeroși cercetători. A fost momentul lui de glorie. Unul dintre cei mai străluciți savanți ai vremii, belgianul Henri Grégoire va scrie în revista „Byzantion“, pe care o conducea: „Dl. N. Cartoian, profesor de istoria literaturii române la Universitatea din București, un erudit de o lectură imensă și de o metodă perfectă, a făcut o descoperire pe care o putem califica fără exagerare drept senzațională“. Prezentată într-un amplu și savant memoriu, în ședința din 8 februarie 1935 de la Academia Română, și în anul următor în „Revue de littérature comparée“, această descoperire i-a legat pentru totdeauna numele de o operă universal cunoscută și i-a conferit o veritabilă aureolă în breasla sa, în anii ce au urmat. Cu atât mai stranie apare atitudinea unor confrăți din țară. Solicitați să hotărască cine va fi succesorul lui Nicolae Drăganu, mort fulgerător și prematur, ei s-au grăbit în ședința Academiei Române din 17 mai 1940 să-i contrapună lui N. Cartoian (propus de C. Rădulescu-Motru) pe ... I. E. Torouțiu („omul“ lui Ion Petrovici) și pe Alexe Procopovici, propus de Sextil Pușcariu. După cinci votări, rezultatul a rămas nehotărât și s-a repetat votarea la 24 mai, cu același rezultat, ceea ce a determinat amânarea rezolvării problemei pentru sesiunea din anul următor. La 26 mai 1941, nemuritorilor le-a fost pus pe masă un text elocvent, semnat de C. Rădulescu-Motru, Ștefan Ciobanu și Mihail Sadoveanu, care este și ultimul splendid omagiu adus de cultura română lui N. Cartoian, în timpul vieții sale. În urma acestui text n-a mai rămas nimeni în cursă afară de cel propus din nou, dar a fost totuși un vot contra.

Un an mai târziu, N. Cartoian primea titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Padova, unde avea mulți prieteni și unde a fost delegat să așeze un bust al stolnicului Constantin Cantacuzino, fostul student al Universității italiene și singurul mare cărturar din vechime de care s-a ocupat în mod special, deoarece ilustra ideea lui scumpă despre europenitatea culturii române. A fost ultima lui bucurie. Discursul de recepție nu a mai apucat să-l citească, fiind de trei ori amânat din cauza împrejurărilor, iar în decembrie 1944 a căzut greu bolnav, murind pe neașteptate pentru toți, dar nu și pentru ginerele său, Emil Turdeanu, aflat la Paris, care va da peste mai bine de un deceniu explicația acestei dispariții: „Drama care s-a întins asupra țării, după surparea frontierei de la răsărit și încătușarea libertății, l-a mistuit în câteva luni“. Urmărind însă atâtea destine, în frunte cu al marelui său prieten și sprijinitor după dispariția lui Ioan Bianu, C. Rădulescu-Motru (care, în locul răspunsului la discursul de recepție, a trebuit să-i

PERSONALIA

rostească în numele Academiei cuvântul de pe urmă), ne putem întreba ce l-ar fi așteptat, dacă în locul constituției firave, moștenite de la tatăl său, Anghel Cârtojanu, mort prematur, cum a murit și fratele său Ion, doborât tot de boală, ar fi fost înzestrat cu longevitatea filosofului și a altora, spre a trăi toate umilințele din tragedia care a urmat. Îngerul negru a ținut să-l culeagă și să-l ducă în ceruri dintr-o cultură română ce-și atinsese punctul maxim al ascensiunii sale moderne datorită câtorva mari generații. N. Cartojan făcuse parte dintr-una din ele, poate din cea mai mare după aceea a lui Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi, care-l recunoscuseră drept purtător și continuator al aceleiași năzuințe către înălțimea gândului și perfecțiunea formei.

*

Cărțile și studiile de literatură veche nu epuizează opera scrisă a lui N. Cartojan, deși ele au împins în umbră pe autorul atâtor contribuții la luminarea personalității și operei fondatorului principal al României moderne, care a fost Mihail Kogălniceanu. În el, N. Cartojan pare să-și fi găsit un model, aceeași pasiune întemeietoare descoperind-o în propriul suflet. El a întemeiat, într-adevăr, o catedră și o disciplină. Prima s-a dus. Cealaltă trăiește mereu prin el, prin discipolii lui și prin elevii și discipolii acestora. A întemeiat și a condus, de asemenea, cea mai importantă colecție editorială de scriitori români vechi și clasici, din toate câte au apărut până la mijlocul secolului trecut: *Clasicii români comentați. Sub îngrijirea d-lui N. Cartojan – prof. universitar*. Prin ea a devansat și completat opera epocală a lui Al. Rosetti de la „Fundăția regală” și epopeea editorială din a doua jumătate a secolului trecut, în care s-a refugiat și prin care s-a manifestat revanșa spiritului românesc la încercarea de anihilare la care a fost supus. În cuprinsul acestei epopei a rodit bogat și sămânța aruncată cu cele trei volume din seria de *Texte de literatură veche românească, colecție îngrijită de prof. N. Cartojan, membru al Academiei*.

N. Cartojan s-a dovedit în stare să realizeze lucrul cel mai greu de înfăptuit cu ai săi: solidaritatea pentru o cauză ce transcende interesele imediate și egoismele. Iar pentru studenții săi a întemeiat și a condus *Cercetări literare* – o publicație științifică unică, menținută timp de un deceniu, cu cinci impunătoare volume, numai și numai de către tineri. Mulți dintre ei au fost destinați unei frumoase cariere, iar câțiva unei glorii mondiale, poate spre a confirma ceea ce scrisese profesorul încă din 1928, în *Precuvântarea* la prima lui încercare de a pune pe picioare o asemenea publicație, neizbutită atunci, dar a cărei reușită atât de impresionantă puțin după aceea ne arată ce uriașe resurse ascundea acest trup fragil: „*M-am strădui, pe cât mi-a fost posibil, să întăresc între membrii Seminarului sentimentele de solidaritate printr-o muncă de colaborare științifică și să stimulez toate puterile de muncă, punând la îndemâna fiecăruia mijloacele*

de investigație istorico-literară. În această năzuință, subiectele propuse în fiecare an au fost astfel coordonate, încât să se lege organic într-un ciclu unitar, care să lumineze fie o epocă întregă din literatura noastră veche, fie un gen literar în toată evoluția lui. Rezultatele obținute mi-au întărit convingerea că în sufletul tineretului nostru universitar se află latent atâta destoinicie, atâta idealism și atâta forță de muncă, încât nu-i lipsește decât împrejurările prielnice pentru a ridica repede cultura noastră la nivelul vechilor culturi din Occident“.

*

Bibliografia completă și sistematică a scrierilor lui N. Cartoian, a publicațiilor conduse de el, a edițiilor îngrijite, a cursurilor și manualelor școlare a fost alcătuită prima dată de Dan Simonescu, apărând în continuarea articolului memorial din „Revista istorică română“, XV, 1945, p. 193 – 215 (și extras). Adusă la zi în privința edițiilor postume și sporită cu recenziile la cărțile sale și cu articolele despre om și operă, s-a retipărit în *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1980, p. 539 – 550, dar cu omisiuni (lipsește chiar articolul din 1945), dintre care una impusă de interdicția citării unei reviste din exil. A fost retipărită fără nici o schimbare și în ediția din 1996, apărută după moartea lui Dan Simonescu, la 10 martie 1993. A doua bibliografie a apărut sub semnătura lui I. G. Dimitriu, în „Orbis“, 1965, însoțind articolul publicat la două decenii de la moartea lui N. C. Sunt incluse aici pentru prima oară și 8 titluri *Pro Cartoian, ocazionale și necroloage*. În prefața la *Cărțile populare în literatura românească* (București, 1974), am dat o bibliografie a operei, în care am încercat să deosebesc titlurile ce reprezentau contribuții efective de cele care doar repetă sau rezumă pentru străinătate aparițiile anterioare. În continuare, se dau numai titlurile ce au jalonat evoluția scrisului lui N. C. și l-au consacrat în țară și peste hotare, dar încercăm să oferim pentru prima oară viitorilor cercetători o bibliografie completă și adusă la zi, despre autor și opera sa:

Soarta unei reviste literare în 1844: „Propășirea“, în „Convorbiri literare“, XLI, 1907, p. 197 – 204, 416 – 429 (articol de debut); *Un episod din istoria cenzurii în Moldova*, în aceeași revistă și același an, p. 1211 – 1220, cu date despre „Dacia literară“ și „Steaua Dunării“; *Înrăurirea Alexandriei asupra literaturii populare*, în „Convorbiri literare“, 1910, p. 602 – 614; *Alexandria în literatura românească*. Lucrare premiată de Universitatea din București, cu premiul Hillel. Tipărită cu ajutorul Fundației universitare Carol I, București, 1910, VI + 102 p.; *Alexandria în literatura românească. Noi contribuții (Studiu și text)*, București, Cartea Românească, 1922, IV + 123 p. (teza de doctorat); *Legenda lui Avgar în literatura veche românească*, în „Convorbiri literare“, LVII, 1925, p. 243 – 261 (și extras); *Legendele Troadei în literatura veche românească*, Academia Română, Memoriile Secțiunii literare [în continuare MSL], Seria III,

PERSONALIA

tomul III, mem. 3 și extras, București, Cultura Națională, 1925, 73 p.; *Breve storia della letteratura romena*. Traduzione di A. Pernice dal manoscritto originale, Roma, 33 p.; *Fiore di virtù în literatura românească*, în MSL, tomul IV, mem. 2, București, 1928, 107 p. + 7 reproduceri pe hârtie cretată (și extras); *Cel mai vechi zodiac românesc: Rujdenița popei Ion Românul (1620)*, în „Dacoromania“, V, 1927-1928, Cluj, 1929, p. 584 – 601 (Studiu, text facsimilat și transcriere); **Cărțile populare în literatura românească**, vol. I: *Epoca influenței sud-slave*, București, Editura Casei Școalelor, 1929, 271 p. + 15 planșe; *Les premiers éléments occidentaux dans la littérature roumaine*. Extrait de la „Revue de littérature comparée“, année 1934, Paris, 1934, 20 p.; *Poema cretană „Erotocrit“ în literatura românească și izvorul ei necunoscut*, în MSL, tomul VII, 1935, mem. 4, 58 p. + 12 planșe (și extras); *Le modèle français de «l’Erotocritos», poème crétois du XVIIe siècle*. Extrait de la „Revue de littérature comparée“, Avril – Juin 1936, p. 265 – 293 (A fost tradus în neogreacă și a apărut la Atena, în decembrie 1937 și ianuarie 1938, în revista „To Néon Krátos“); *O dramă populară italiană a lui Giulio Cesare Croce despre Sinan Pașa și vitejiile românești*, în *Omagiul fraților Alexandru și Ion Lapedatu*, București, 1936 (și extras de 8 p.); **Cărțile populare în literatura românească**, vol. II. *Epoca influenței grecești*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“, 1938, 446 p. + 15 planșe; *Ceasornicul domnilor de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara*, București, 1941, 47 p. + 4 planșe și rezumat francez, extras din „Revista istorică română“, III, 1933, și „Cercetări literare“, IV, 1940; **Istoria literaturii române vechi**, vol. I. *De la origini până la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“, 1940, 94 p., in-folio; vol. II. *De la Matei Basarab și Vasile Lupu până la Șerban Cantacuzino și D. Cantemir*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1942; vol. III. *Cronicarii moldoveni. Epoca lui Șerban Cantacuzino și a lui Constantin Brâncoveanu*, București, Fundația Regele Mihai I, 1945 (apărut postum). Textul în cele trei volume are numerotare continuă: p. 1 – 89 (I), p. 91 – 173 (II), p. 177 – 272 (III), ceea ce arată că autorul concepuse lucrarea ca un întreg, publicat treptat, pe fascicule, ca unele sinteze occidentale; R. Ortiz – N. Cartoian, *Lo stolnic Cantacuzino. Un grande erudito romeno a Padova* (pe coperta interioară: *Un grande erudito romeno a Padova: lo „Stolnic“ Constantin Cantacuzino*), Bucarest, 1943, 87 p.; *Nuovi contributi di ricerche sul poema cretese „Erotocritos“ e sulle sue fonti italiane*, în „Cultura neolatina. Bulletino dell’Istituto di lingue e letterature romanze“, Modena, IV–V, 1944 – 1945, p. 122 – 132 (apărut postum); **Cărțile populare în literatura românească**, vol. I–II, Cuvânt înainte de Dan Zamfirescu, postfață de Mihai Moraru, ediție îngrijită de Alexandru Chiriacescu, prezentare grafică Val Munteanu, București, Editura Enciclopedică Română, 1974; *Istoria literaturii române vechi*, Postfață și bibliografii finale de Dan Simonescu. Prefață de Dan Zamfirescu, București,

Editura Minerva, 1980 (Cele trei volume sunt reunite într-un volum de 589 pagini, cu un indice, care a lipsit primei ediții. La sfârșit, la căsuța tehnică apare mențiunea: lectori Rodica Rotaru și Andrei Rusu, deși în realitate ei erau îngrijitorii ediției); *Istoria literaturii române vechi*, Prefață de Dan Horia Mazilu, Bibliografii finale de Dan Simonescu, Ediție îngrijită de Rodica Rotaru și Andrei Rusu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996 (s-a renunțat și la textul lui Dan Simonescu despre *Istoricul literar N. Cartoian*).

Debutând cu două articole despre revistele și ziarul lui Mihail Kogălniceanu, N. C. a mai publicat încă 14 titluri consacrate acestuia, precum și ediția cu care începe în 1930 colecția „Clasicii români comentați”. Intitulată *Opere*, aceasta a fost reeditată în 1939, sub titlul *Scrieri și discursuri* (data apare pe copertă, încât 1936 din bibliografie este greșeală de tipar), și din nou, în noua formulă grafică, cu mențiunea: „Ediția a III-a definitivă, comentată de N. Cartoian, profesor universitar”, în 1944 (dată indicată de Dan Simonescu, nefiind trecută pe copertă). Întâmplare sau destin, ultima contribuție importantă de istorie literară, cu care se încheie de fapt opera publicată a lui N. C. (textul italian despre stolnicul Cantacuzino este doar traducerea prelegerilor din anii anteriori, folosite și pentru redactarea finală din *Istorie...*, și pentru ediția din 1944 în „Clasicii”) a fost comunicarea academică *Mihail Kogălniceanu. Activitatea literară*, prezentată la 20 iunie 1941 și tipărită un an mai târziu, în MSL, tomul XI, mem. 3, și extras, 62 p. + 7 planșe (Din 1934 dispărând editura „Cultura Națională”, devenită editura „Fundației Regale”, Memoriile Academiei și extrasele se tipăreau la Monitorul oficial și Imprimeriile Statului). Cu o lună înainte, la 26 mai, fusese primit membru titular al Academiei Române, dar discursul de recepție, redactat, n-a putut fi susținut, și s-a tipărit abia în 1974 de G. Mihăilă, în „Manuscriptum”, V, 1974, nr. 2 (15), p. 134 – 145. A rămas în arhiva familiei și n-a văzut niciodată lumina tiparului ultima sa comunicare academică, ținută la 4 februarie 1944 despre *Introducerea limbii române în biserică*.

La bibliografiile existente trebuie neapărat să fie adăugată **corespondența publicată**, dată fiind importanța ei pentru biografia emitentului și pentru istoria unora dintre cărțile sale: *Scrisoare de mulțumire adresată lui Ioan Bianu la primirea ca membru corespondent al Academiei Române*, în „Academia Română. Anale”, tomul L, Ședințele din 1929 – 1930, București, 1930, p. 19; *două* scrisori către Ioan Bianu, din 1909 și 1923, în *Scrisori către Ioan Bianu*, Ediție, prefață și note de Marieta Croicu și Petre Croicu, volumul I, București, Editura Minerva, 1974, p. 388 – 389; *nouă* scrisori către N. Iorga, din 1909 – 1912, în *Scrisori către N. Iorga*, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, vol. 2, București, Editura Minerva, 1979, p. 480 – 484; *două* scrisori către Ovid Densusianu, din 1936, în *Scrisori către Ovid Densusianu*, vol. I, Ediție îngrijită, introducere, note, tabel cronologic și indici de Liviu Onu, Ileana Vărtosu și Maria Rafailă, sub redacția lui Liviu Onu, București, Editura Minerva, 1979; *o* scrisoare către Mihail

PERSONALIA

Dragomirescu, din 1938, *două* către Vasile Bogrea, din 1922, *una* către Gh. Cardaș din 1924 și *una* către Victor Brătulescu, din 1929, în *Documente literare*, 2, Ediție de Gh. Cardaș, București, Editura Minerva, 1973, p. 31 – 36; *nouă* scrisori către Al. Rosetti din 1924 până la 20 ianuarie 1941, în *Scrisori către Al. Rosetti, (1916 – 1968)*, Ediție îngrijită cu prefață, note și indice de Al. Rosetti, Postfață de Vasile Nicolescu, București, Editura Minerva, 1979, p. 190 – 196; o scrisoare către G. T. Kirileanu, din 1937, în: G. T. Kirileanu, *Corespondență*, Ediție îngrijită, note, tabel cronologic, bibliografie și indici de Mircea Handoca, București, Editura Minerva, 1977, p. 402 – 403. Un loc aparte îl ocupă dialogul epistolar cu Moses Gaster, care cuprinde 32 de scrisori emise de N. C. și 39 primite de la Moses Gaster, toate publicate în: *Moses Gaster în corespondență*, Ediție îngrijită, prefață, note și indici de Virgiliu Florea, București, Editura Minerva, 1985.

Referiri autobiografice se găsesc în *Cuvântarea d-lui conferențiar N. Cartoian*, din broșura *Sărbătorirea profesorului Ioan Bianu la Universitatea din București, Facultatea de Filosofie și Litere, în ziua de 7 ianuarie 1928*, București, Cultura Națională, 1928, p. 24 – 26; în „Precuvântare“ la *Contribuții privitoare la istoria literaturii române*, Facultatea de Litere din București, Seminarul de istoria literaturii române (Epoca veche), București, 1928; în scrisoarea adresată lui Ioan Bianu după alegerea ca membru corespondent al Academiei Române (vezi mai sus); în cuvântul rostit la 27 mai 1941, ca membru titular al Academiei Române, „Analele ... Dezbaterile“, tomul LXI, 1940 – 1941, p. 177; de asemenea, în necroloagele scrise pentru Ioan Bianu („Cercetări literare“, II, 1936, p. VIII – X); D. Russo (ibidem, III, 1939, p. VIII – X) și N. Drăganu (ibidem, IV, 1940, p. XIII – XIV). De o importanță excepțională este ciorna unei scrisori adresate lui C. Rădulescu-Motru, în care-i furnizează date biografice pentru răspunsul ce urma să-l redacteze la discursul de recepție. Nu știm dacă scrisoarea a ajuns să fie completată și trimisă destinatarului o dată cu partea din discursul de recepție deja redactată, la care face aluzie. O cercetare specială în arhiva lui C. Rădulescu-Motru de la Academie, unde a fost găsit discursul, ne-ar putea pune în posesia unui text de mare importanță. Ciorna, descoperită în arhiva familiei de N. Florescu, a fost publicată fragmentar în „Anexa I” din teza de licență. Un alt fragment a fost folosit în monografia din 2001, fără a putea afirma că în felul acesta avem întregul text. Tot N. Florescu este cel care a explorat prima oară Arhiva Facultății de Filologie din București, găsind și semnalând o serie de documente oficiale esențiale cu privire la cariera didactică a lui N. C.

Despre om și operă. Recenziile la cărțile lui N. C. apărute în țară și în străinătate au fost înregistrate de Dan Simonescu, în bibliografia din 1980 (reprodusă în 1996). Împreună cu celelalte texte referitoare la N. C., ele ocupă paginile 548 – 550. Cu două excepții, nu reținem aici decât titlurile din a doua categorie de texte, completând însă omisiunile și adăugând câteva referiri ale

contemporanilor găsite în volumele de corespondență apărute până acum: *D. Pușchilă către S. Mehedinți* (despre N. C. în Germania), în: I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. XI, București, 1940, p. 434 – 435; G. T. Kirileanu către Mihai Lupescu, la 12/ 25 ianuarie 1909 (N. C. custode la Academie); către Dan Simonescu, la 25 decembrie 1944; către C. Turcu, 17 iunie 1947 (explicând de ce a refuzat pe N. C., care-l solicitase să îngrijească opera lui Ion Creangă în colecția „Clasici români comentați”); Vasile Bogrea către G. T. Kirileanu, mai multe scrisori din timpul polemicii cu N. C.; E. Bucuța către G. T. Kirileanu, 10 ianuarie 1945; Mihai Costăchescu către același, la 31 decembrie 1945 (cu o exagerată critică, sancționată într-o adnotare a primitivului); Al. Rosetti către același, 31 martie 1945.

Pentru primirea ca membru corespondent al Academiei Române, la 1 iunie 1929, „Academia Română. Anale“, Tomul XLIX, Ședințele din 1928 – 1929, București, 1929, p. 246, și Tomul L, Ședințele din 1929 – 1939, București, 1930, p. 19. Pentru primirea ca membru titular: „Analele Academiei Române, Dezbaterile“, Tomul LX, 1939 – 1940, București, 1941, p. 115, 157 (prima propunere, care nu întrunește numărul de voturi și este amânată pentru sesiunea următoare), și Tomul LXI, 1940 – 1941, București, 1942, p. 170 – 174, cu amplul raport semnat de C. Rădulescu-Motru, Șt. Ciobanu și Mihail Sadoveanu, în urma căruia este primit cu 36 de voturi pentru și 1 împotrivă; cuvântul noului membru, la p. 177.

Omagiul postum adus de Dimitrie Gusti, vicepreședinte al Academiei, în ședința din 22 decembrie 1945, precum și cuvântul rostit la înmormântare de C. Rădulescu-Motru, vicepreședinte, s-au tipărit în *Tomul LXIV, 1943 – 1945*, București, 1946, p. 159 – 160, 162 – 163.

Propunerea Consiliului profesoral al Facultății de Litere din București, adresată Rectoratului, în urma ședinței din 4 decembrie 1929, prin care N. C. este recomandat spre a ocupa catedra nou creată de istoria literaturii române vechi, a fost descoperită de N. Florescu în dosarul 326/1929 al Arhivei Universității București și reprodusă ca „Anexa VI“, în teza de licență din 1966. A fost tipărită (fără primul paragraf) în monografia sa din 2001, p. 38 – 40.

Prezentăm, în continuare, articolele și textele consacrate lui Nicolae Cartoian: *Portret universitar. Nicolae Cartoian* de Ion M. Negreanu, publicat în presă, în 1935, și reprodus în volumul *Cronici literare*, Craiova, 1938, p. 179 – 183; Șerban Cioculescu, *O nouă istorie a literaturii române vechi*, în „Revista Fundațiilor Regale“, VII, 1940, nr. 9, p. 650 – 661; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 831; Emil Turdeanu, *Problèmes sud-est européens dans l'oeuvre d'histoire littéraire du professeur N. Cartoian*, în „Buletinul Institutului Român din Sofia“, I, 1941, nr. 1, p. 259 – 271, retipărit sub titlul *L'oeuvre de N. Cartoian*, în volumul *Études de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines*,

PERSONALIA

Leiden, E. J. Brill, 1985, p. 398 – 410 (A fost scris după alegerea lui N. C. ca membru titular al Academiei Române, fiind prima încercare de a prezenta pe larg activitatea savantului român într-o limbă de mare circulație și pentru un cerc mai larg de cititori); Mario Ruffini, *Nicola Cartojan*, Estratto da *La Rassegna italo-romena*, nr. 4, aprilie 1943, 11 p. (Este cea mai cuprinzătoare și mai caldă prezentare sintetică a personalității și operei lui N. C. semnată de un savant de peste hotare și totodată ultima apărută în timpul vieții); D. Gusti, elogiul funebru rostit la Academia Română în ședința din 22 decembrie 1944, anunțând moartea lui N. C.; C. Rădulescu-Motru, cuvântare rostită în numele Academiei Române la înmormântarea lui N. C. (vezi mai sus); Gh. Agavriloaiei, *N. Cartojan, necrolog*, în „Ethos, Revistă de teorie a culturii“, Iași – Alba Iulia, I, 1944, nr. 4, p. 426 – 429, cu unele erori, dar este singurul care dă adevărata dată când N. C. a obținut titlul de licențiat în litere; M[ario] R[oques], în „Romania“, LXVIII, 1944, p. 513 (Chronique); [Angelo Monteverdi], în „Cultura neolatina“, la sfârșitul articolului postum al lui N. C. (Se încheie cu „Molto a lui debbono gli studi di letteratura romena e di letterature popolare; e molto da lui speravano ancora, quando la morte prematuaramente lo close. Il suo nome sarà lungamente ricordato anche in Italia, dove aveva nel mondo degli studi molti amici e ammiratori“. Îl caracterizează „autore illustre d’opere capitali“); Emil Turdeanu, *N. Cartojan (1883 – 1944)*, în „Revue des études slaves“, XXII, 1946, p. 309 – 311, retipărit în: Emil Turdeanu, Laetitia Turdeanu-Cartojan, *Studii și articole literare. Scrieri din țară și din exil*, publicate cu o postfață și note complementare de Mircea Anghelescu, București, Editura Minerva, 1995, p. 235 – 237; N. Condeescu, *Încă un cuvânt despre N. Cartojan*, în „Universul literar“, LIV, 1945, nr. 6, februarie 25, p. 10 – 11; nr. 7, martie 4, p. 6 – 7; nr. 8, martie 11, p. 6 – 7 (Îmbină evocarea și caracterizarea omului cu o judecată dreaptă asupra operei și pune în lumină prețuirea de care se bucura în străinătate. A fost citat uneori cu titlul greșit și numai pentru prima parte); Dan Simonescu, *N. Cartojan (1883 – 1944), I. Câteva date biografice. Academicianul. Misiuni în străinătate. Profesorul. Organizator al muncii. Istoricul literar. II. Bibliografia operelor sale*, Extras din „Revista istorică română“, XV, 1945, p. 193 – 215; *Lingvistica românească. Discurs rostit la 28 mai 1946, în ședință publică solemnă, sub președenția de onoare a M.S. Regelui, de Iorgu Iordan, cu răspunsul d-lui Th. Capidan*, „Academia Română, Discursuri de recepțiune“, LXXXIII, 1946 (Elogiul lui N. C. la p. 7 – 15); Șt. Pașca, dare de seamă despre *Istoria literaturii române vechi*, volumele II și III, despre cele trei apariții din colecția inițiată de N. C.: *Texte de literatură veche românească* și despre „Cercetări literare“, vol. V, în „Dacoromania“, Buletinul Muzeului limbii române, directori Șt. Pașca și E. Petrovici, Cluj, XI, 1948, p. 238 – 261. Cu acest volum, apărut după cinci ani de la precedentul și primul sub noul directorat, publicația creată de Sextil Pușcariu își încetează apariția. O dată cu aceasta se așterne o tăcere de 15 ani în jurul numelui și operei lui N. C., care însă nu

echivalează cu interzicerea citării ei, cum o dovedește și *Istoria literaturii române (Epoca veche și Școala ardeleană)*, București, Litografia și Tipografia Învățământului, 1957, curs colectiv publicat de Mitu Grosu, redactor responsabil, și Ion Lăudat, Romul Munteanu, Mihail Nanu, Octavian Păun. Singurul articol ce apare în acest răstimp este *În amintirea lui Nicolae Cartoian*, publicat de Emil Turdeanu, în „România“ de la New York, 1959, noiembrie – decembrie, p. 6 –7, pentru comemorarea a 15 ani de la moartea savantului. Dan Simonescu l-a preluat după I. G. Dimitriu, cu mențiunea „n-am văzut articolul“. El a devenit accesibil în țară abia în 1995, fiind inclus în volumul publicat de „Minerva“ și citat înainte, p. 238 – 240.

În țară, N. C. este pentru prima oară prezentat, ca succesor al lui B. P. Hasdeu și M. Gaster, în cele 29 de rânduri consacrate lui la p. XI a *Studiului introductiv la Cărțile populare în literatura românească*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ion C. Chițimia și Dan Simonescu, vol. I, București, Editura pentru literatură, 1963. În anul următor, 1964, se dă o amploare excepțională sărbătoririi centenarului Universității din București și se solicită articole consacrate profesorilor ei celebri, ceea ce permite și apariția primelor două texte consacrate în mod special lui N. C., după 18 ani de la discursul de recepție din 1946 al academicianului Iorgu Iordan: I. C. Chițimia, *N. Cartoian, istoric literar*, în „Luceafărul“, VII, 1964, nr. 7, martie 28, și Dan Simonescu, *Nicolae Cartoian*, în „Gazeta literară“, 1964, nr. 42, octombrie 15 (în bibliografie, data greșită: 1962); I. G. Dimitriu, *Amintiri despre profesorul N. Cartoian. La douăzeci de ani de la moartea sa*, în „Ființa românească, Revistă de cultură“, Paris, Fundația Regală Universitară Carol I, 1965, nr. 3, p. 68 – 80, în calitate de fost elev, evocă directoratul la gimnaziul din Giurgiu și examenul de docență, la care pretinde că asistase; I. G. Dimitriu, *Nicolae Cartoian*, în „Orbis, Bulletin international de documentation linguistique“, Fondé en 1952 et dirigé de 1952 à 1960 par Sever Pop, XIV, 1965, p. 589 – 603 (cu bibliografia); I. C. Chițimia, *N. Cartoian*, în „Revista de istorie și teorie literară“, XV, 1966, nr. 3, p. 471 – 477 (în cadrul grupajului de medalioane despre foștii academicieni, prilejuit de centenarul Academiei Române); Nicolae Florescu, *Nicolae Cartoian*, Teză de licență, susținută la Facultatea de Filologie a Universității „Al. I. Cuza“ din Iași, sub conducerea profesorului I. D. Lăudat, Iași, 1966, 119 p. (A circulat în copii multiprintate, un exemplar fiind în posesia semnatarului acestui articol; deosebit de prețioase sunt textele din *Anexă*, unele dintre ele extrase din Arhiva N. C., risipită între timp) Ion Zamfirescu, *N. Cartoian*, în „Ramuri“, V, 1968, iulie, p. 6, evocare retipărită în volumul *Oameni pe care i-am cunoscut*, București, Editura Eminescu, 1987, p. 174 – 183; N. Florescu, *N. Cartoian – istoric literar*, în „Astra“, IV, 1969, nr. 4, aprilie, p. 12 (anunță pregătirea unei noi ediții a istoriei de către Emil Turdeanu și Dan Simonescu); Al. Piru, *N. Cartoian*, în „România literară“, II, 1969, nr. 51, dec. 18, p. 5, reluat în *Varia. Precizii și controverse*,

PERSONALIA

București, Editura Eminescu, 1972, p. 306 – 307, (articol cu numeroase erori și minimalizator, dar semnificativ pentru posteritatea lui N. C.); Dan Zamfirescu, *Nicolae Cartoian (la 25 de ani de la moarte)*, în „Contemporanul“, 1969, nr. 52, decembrie 26, p. 8: pledoarie pentru reeditarea celor două mari sinteze, inclusă în volumul *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 183 – 184; G. Mihăilă, *Nicolae Cartoian*, introducere la textul *Discursului de recepție*, în „Manuscriptum“, V, 1974, nr. 2, p. 131 – 133; Dan Zamfirescu, *Nicolae Cartoian și studiul cărților populare în literatura românească*, prefață la reeditarea din 1974, inclusă în volumul citat, p. 184 – 198; *Scriitori români*. Coordonare și revizie științifică Mircea Zăciu în colaborare cu M. Papahagi și A. Sasu. Coordonare redacțională și lexicografică, Niculae Gheran și Gheorghe Pienescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978: articolul despre N. C., redactat de Mircea Anghelescu (p. 133 – 135), este primul care apare într-un dicționar de scriitori români; *Enciclopedia istoriografiei românești*. Coordonator științific prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 84, 17 rânduri pe coloana din dreapta plus 9 de bibliografie (Autor: D[amaschin] M[ioc]); *Dicționar de literatură română*, București, Editura Univers, 1979 (coordonator Dim. Păcurariu), la p. 92 doar 19 rânduri despre N. C. + 4 de bibliografie); Dan Simonescu, *Istoricul literar N. Cartoian*, apărut în 1980, ca „Postfață“ la ediția a doua a *Istoriei literaturii române vechi*, deși fusese predat cu un deceniu în urmă, pentru a servi ca prefață. Prefața, intitulată *Un tratat clasic de istoria literaturii române vechi*, fusese predată editurii în 1972; a fost inclusă în volumul *Contribuții...*, p. 199 – 215.

Centenarul nașterii lui N. C. sporește bibliografia cu încă 6 titluri. Academia Română organizează la 6 iulie 1983 o sesiune solemnă, cu trei comunicări: Dan Simonescu, *La centenarul nașterii lui Nicolae Cartoian*; Florica Dimitrescu, *Viziunea lui Nicolae Cartoian asupra limbii și stilului operelor studiate în ILRV*; Stela Toma, *Istoria literaturii române vechi a lui Nicolae Cartoian, ieri și astăzi*. Toate trei s-au tipărit în „Memoriile Secției de științe filologice, literatură și artă“, Seria IV, București, Editura Academiei Române, 1984, p. 43 – 70. Revista „România literară“ închina o pagină întregă, intitulată „Centenar“ și acoperită de articolele: Dan Simonescu, *Nicolae Cartoian și Nicolae Florescu, Posibil „portret“ interior* (1983, nr. 49, decembrie 8, p. 8); textul lui N. Florescu a fost integrat ulterior în monografie. „Viața românească“ deschide nr. 2 din februarie 1984 cu amplul studiu de G. Mihăilă, *Nicolae Cartoian – istoric al literaturii române vechi și moderne*, de 19 pagini. Este cel mai întins, mai informat și mai cuprinzător închinat subiectului de atâtea ori abordat; esențială este punerea în lumină a legăturilor cu Academia Română, urmată de reproducerea, aproape integrală, după 43 de ani, a raportului semnat de C. Rădulescu-Motru, Ștefan Ciobanu și Mihail Sadoveanu. Peste un deceniu a fost

tipărit articolul *Nicolae Cartoian*, în *Dicționarul scriitorilor români, A – C*, coordonatori Mircea Zăciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 490 – 492 (autorul este Mircea Angheliescu). La 14 decembrie 1994, Academia Română l-a omagiat pe N. C. la o jumătate de secol de la moarte. Au vorbit Eugen Simion, vicepreședintele Academiei, acad. Alexandru Balaci, G. Mihăilă și Al. Zub, membri corespondenți ai Academiei, Dan Horia Mazilu, Mircea Popa, Cornelia Danielopolu-Papacostea, Sabina Ispas și Mihai Moraru. Revista „Academica“ a publicat în numărul din februarie 1995 cuvântul de deschidere al acad. Eugen Simion (*Nicolae Cartoian, o fire tare și hotărâtă*), textul trimis de Emil Turdeanu, care nu a putut lua parte la comemorare (*În amintirea lui N. Cartoian*), *N. Cartoian și studiile despre Kogălniceanu* de Al. Zub, *Preocupările de folcloristică ale lui N. Cartoian* de Sabina Ispas și *N. Cartoian și Școala filologică clujeană* de Mircea Popa). O dare de seamă asupra evenimentului, semnată de Emil Păunescu, a publicat revista „Clio“, editată de Muzeul județean „Teohari Antonescu“ din Giurgiu, în nr. 3 din iunie 1995, p. 4: textul ei a fost inclus ulterior integral în articolul apărut în noiembrie 2001, în aceeași revistă, sub titlul *O aventură spirituală*. Contribuții recente: Dan Horia Mazilu, *Prefață* la reeditarea *Istoriei literaturii române vechi*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 5 – 14: este un portret sintetic al savantului, desprins din viață și operă; Nicolae Florescu, *Istoriografia literaturii române vechi*, vol. II. *Evoluția metodelor de cercetare*, București, Editura „Jurnalul literar“, 1966; N. Florescu, *Nicolae Cartoian regăsind calea spre Padova*, București, Editura „Jurnalul literar“, 2001, 116 p. (ediția refăcută a tezei de licență din 1996, mult îmbunătățită și epurată de tributurile plătite epocii în care a fost susținută; este unica monografie tipărită despre Nicolae Cartoian).

O importanță excepțională pentru informațiile ce le cuprinde cu privire la soarta bibliotecii și arhivei N. C. și prin indicațiile despre locurile și persoanele la care au ajuns, prezintă cele două articole publicate de Emil Păunescu, în revista „Clio“ de la Giurgiu, V – VIII, 2001, nr. 9, noiembrie, sub titlurile *O aventură spirituală* (p. 9 – 10) și *File dintr-o posibilă monografie* (p. 11 – 12). Muzeul județean „Teohari Antonescu“ reușind să achiziționeze o parte din bibliotecă și din arhivă, la risipirea lor în 1983, a organizat o expoziție comemorativă la împlinirea celor șase decenii de la moartea lui N. C., cu numeroase documente de importanță capitală pentru biografia sa din timpul studiilor și perioadei giurgiuvene. Între altele, aici se află carnetul de student la București, cu notele obținute și semnăturile profesorilor, și „Cartea de înscriere“ la Universitatea din Berlin, care ne-a permis datarea exactă a șederii sale în Germania. Actualul director adjunct al Muzeului, Emil Păunescu, a lămurit problema locului nașterii lui N. C., în articolul *Nicolae Cartoian*, paragraful *O rectificare necesară*, publicat de „Călugărenii lui Mihai Viteazul, revistă de cultură și educație patriotică“, nr. 7, august, 2003, p. 14 – 15.

PERSONALIA

Societatea Română de Radiodifuziune a publicat în 2004, în seria „Ediții sonore“, un volum dedicat lui N. Cartojan, însoțit de un CD care ne prilejuiește ascultarea vocilor lui Dan Simonescu, Mario Ruffini și Emil Turdeanu, din păcate nu și a lui N. Cartojan însuși. Volumul, intitulat *Nicolae Cartojan. Din tainele literaturii românești*, are pe copertă un portret aparținând altei persoane, N. Cartojan nefiind purtător de monoclu, iar imaginea oferită neavând nimic comun cu ceea ce cunoaștem din alte fotografii. Și *Tabelul cronologic* propagă câteva erori, ce se cer semnalate, spre a nu face carieră pe această cale. Este adevărat că N. C. și-a trecut examenul de licență „în aceeași serie cu Gh. Giuglea și Marcu Beza“, dar nu în 1906, ci în 1909, așa cum ne atestă *Anuarul Universității din București pe anul școlar 1908 – 1909*, p. 82 – 84. În *Anuarul Gimnaziului „I. Maiorescu“ din Giurgiu pe anul școlar 1918 – 19*, publicat chiar sub directoratul lui N. Cartojan, în *Istoricul Gimnaziului „I. Maiorescu“ din Giurgiu*, de N. Droc Barcian, fostul director, sunt amintiți (imediat după N. Cartojan, „transferat de la Școala comercială la catedra de limba română, în locul lui C. N. Ianucu, transferat“), **N. Constantinescu**, care „suplinește în 1912 – 13 pe N. Cartojan, detașat la liceul militar Mănăstirea Dealului“, și **V. Grigorescu**, care „suplinește în 1913 – 14 pe N. Cartojan, care obține concediu pentru studii în streinătate“. Cum abia în anul școlar 1912 – 1913 a fost numit profesor la gimnaziul din Giurgiu (apărând prima oară în anuarul pe acest an, după susținerea examenului de capacitate), el nu putea fi numit „profesor și la Liceul militar «N. Filipescu»“ în 1911, așa cum citim în *Tabelul cronologic*. Șederea sa la Universitatea din Berlin nu are loc între „1 oct. 1912 – 1 sept. 1913 și 1 nov. 1913 – 1 febr. 1914“, iar „Adâncirea studiilor de slavistică“, pe care nu le-a avut niciodată, nu putea avea loc în unicul semestru în care l-a frecventat pe Brückner.

Fratele lui N. Cartojan nu a murit în 1917 de tifos exantematic, în Moldova, ci la Giurgiu, în iarna lui 1919, „de o grea boală contagioasă“, așa cum citim în același *Anuar* pe 1918 – 1919, la p. 67: *Donațiunea „Ioan Cartojan“*. N. Cartojan nu și-a susținut „în aceeași sesiune cu D. Caracostea și P. V. Haneș examenul său de doctorat“, și anume în 1920, cum citim în *Tabel*, pentru bunul motiv că D. Caracostea își luase nu unul, ci două doctorate, în 1912, la Viena, unul în filosofie la 10 iunie și celălalt în filologie romanică și istoria artei, la 26 iunie (vezi tabelul cronologic de Ovidiu Bârlea în: D. Caracostea, *Studii critice*, București, Editura Albatros, 1982, p. XVI – XVII). Numai Petre V. Haneș a devenit doctor în același an cu N. Cartojan.

În *Dicționarul general al literaturii române*, C/D, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004, articolul consacrat lui N. Cartojan conține o eroare de tipar: 1921, în loc de 1922 pentru susținerea examenului de docență (p. 107-110; autor: D. H. Mazilu). Se preiau, după N. Florescu, datele greșite pentru „o specializare la Universitatea din Berlin“: „octombrie 1912 – sept. 1913 și noiembrie 1913 – februarie 1914“. În aceste condiții, desigur că *Dicționarul* nu

ROMANOSLAVICA 40

mai poate preciza perioada profesoratului de la Mânăstirea Dealu și se mulțumește cu un vag „i-au putut asculta lecțiile și elevii de la Liceul militar «Mânăstirea Dealu»“.

Anul în care a funcționat la Școala comercială „Alexandru Filipescu“ din Giurgiu a fost stabilit de prof. Grigore Buduru, în *Enciclopedia maioreșciană. Monografia Colegiului Național „Ion Măiorescu“ din Giurgiu. 1869 – 2004*, Giurgiu, Editura Cronos, 2004, p. 155; rămâne de aflat pe ce bază documentară.

PERSONALIA

PROFESORUL NICOLAE ROȘIANU LA 70 DE ANI

Nicolae Roșianu (n. 10 aprilie 1935, Mateești-Vâlcea), prof. dr. la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București, Catedra de limba și literatura rusă, este unul dintre reprezentanții de seamă ai comparatisticii contemporane, recunoscut atât pe plan național, cât și pe plan internațional, o mărturie în acest sens constituind-o nu numai lucrările sale publicate în țară și peste hotare, dar și numeroasele ecouri apărute în presa de specialitate (română și străină), din care reiese clar aportul său substanțial la dezvoltarea folcloristicii moderne.

După absolvirea Facultății de Filologie a Universității din București (1958), N. Roșianu este numit preparator, apoi asistent (1960), lector (1968), conferențiar (1991) și profesor (1997). Activitatea sa didactică de peste patru decenii, constă în cursuri și seminarii de literatură rusă veche și folclor, cursuri speciale de poetică etc.

De subliniat că în întreaga sa activitate didactică, încununată cu rezultate remarcabile, ponderea o deține predarea literaturii orale, pe un larg plan comparativ, rod al investigațiilor proprii în primul rând, cuprinzând cele mai diverse arii folclorice (creația orală a popoarelor slave, romanice, orientale etc.). Evidențiem în cadrul activității didactice elaborarea cursului de *Folclor literar rus*, Editura Universității din București, 345 p., primul curs de folclor rus apărut în România, care oferă nu numai studenților, dar și tuturor celor care se ocupă de studierea creației orale în general, un material de o deosebită valoare științifică. Se adaugă, în același scop didactic și cu aceleași rezultate benefice: *Folclorul rus*, Editura Universității din București, 1974, 378 p., *Maxime și cugetări din folclorul și literatura rusă și sovietică*, Editura Albatros, București, 1974, 182 p., *Folclor și folcloristică*, Editura Universității din București, 1996, 207 p. etc.

În anul 1967 N. Roșianu susține cu succes la Moscova, sub egida Universității „M. V. Lomonosov” (la renumita școală a lui V. I. Propp, singura orientare necontaminată de sociologism, care își trăgea seva din faimoasa „școală formală”), teza sa de doctorat consacrată structurii prozei orale, care avea să stea la baza a două cărți fundamentale apărute, în limbile rusă și română, la edituri de prestigiu, fiind publicată parțial și în limba italiană: *Stereotipia basmului*, Editura Univers, București, 1973, 245 p; *Tradicionnye formuly skazki*, Editura Nauka, Moscova, 1974, 216 p.; *Il linguaggio degli inizi. Letteratura, cinema, folcloro*, Torino, 1988. Țin să menționez, ca participant (aflându-mă atunci la Moscova), că susținerea a constituit un adevărat eveniment științific, atât prin prestația

PERSONALIA

autorului, cât și prin luările de cuvânt elogioase la adresa tezei sale de doctorat (s-au pronunțat atunci cele mai reprezentative personalități ale folcloristicii ruse, de fapt universale: P. G. Bogatyrev, E. M. Meletinski, E. V. Pomeranțeva, V. P. Anikin ș.a).

Activitatea științifică a lui Nicolae Roșianu, după cum subliniază însuși autorul, fapt remarcabil, de altfel și de toți cei care i-au recenzat lucrările, urmărește cu consecvență, pe baza unui vast material comparativ, „definirea raportului dintre stereotipie și originalitate, cu aplicațiile lui multiple, oferindu-ne posibilitatea de a releva o serie de relații esențiale identificabile în procesul creației folclorice: general (universal) – particular (național), tradiție – inovație, colectivitate – individ, stabilitate – variabilitate etc., toate reducându-se, în ultimă instanță, la raportul fundamental dintre stereotipie și originalitate, știut fiind că stereotipia este de ordin general (universal), tradițional și, în majoritatea cazurilor, de ordin invariabil, în timp ce originalitatea este de ordin individual, regional sau național, și, în orice caz, de ordin variabil”. Lucrările sale științifice (volume, studii etc.) sunt o dovadă în acest sens: *Eposul popular rus și balada populară românească*, Romanoslavica, IV, 1960; *Geneza basmului*, în vol. V. I. Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, Editura Univers, București, 1973; *Tradiție și inovație în basmul fantastic*, „Romanoslavica”, XVIII, 1973, *Funcțiile personajelor*, „Analele Universității din București”, XXI, 1972, *Basmul fantastic și descântecul*, „Analele Universității din București”, XXII, 1973; *Maxima populară rusă și corespondentele românești*, Editura Univers, București, 1979; *Eseuri despre folclor*, Editura Univers, 1981 (ediția a doua, adăugită, Editura Universității din București, 2004); *Stéréotypie et originalité dans le folklore*, „Cahiers roumains d'études littéraires”, 1, 1984; *L'information dans le folklore*, în „Cahiers roumains d'études littéraires”, Nr. 1, 1986; *Le formule iniziali nella fiaba romana*, în vol. *Il linguaggio degli inizi. Letteratura, cinema, folklore*, Il Segnalibro, Torino, 1988; *Model și variantă în folclor*, Editura Universității din București, 1996, *Poetică folclorică*, Editura Universității din București, 1997 etc.

Este de remarcabil și faptul că Nicolae Roșianu își lărgeste câmpul de investigație, cuprinzând majoritatea categoriilor literaturii orale (descântecul, maxima, eposul eroic, basmul, cântecul liric etc.), aspectele abordate fiind dintre cele mai variate, concretizate în lucrări demne de reținut, ele constituind adevărate modele de abordare, cu o metodologie modernă a creației orale: *autenticitate folclorică, model și variantă în maximă, folclorul și realitatea istorică, destinele folclorului, literatura orală și literatura cultă* etc.

Trebuie subliniat, de asemenea, faptul că N. Roșianu își extinde aria preocupărilor sale și asupra altor domenii, prin traduceri, studii introductive, prefețe, profiluri literare etc., prezentând cititorului român creația unor personalități ale criticii și teoriei literare universale (Jakobson, Eihenbaum, Propp, Bogatyrev, Lotman, Meletinski, Jirmunski ș.a); amintim contribuția sa

substanțială la vol. *Ce este literatura? Școla formală rusă*, Editura Univers, București, 1983.

Activitatea didactică și științifică a lui N. Roșianu este întregită și prin participarea sa la diverse sesiuni științifice și congrese naționale și internaționale. Demne de reținut sunt și prelegerile sale de poetică a folclorului românesc ținute la Universitatea „M. V. Lomonosov” din Moscova, la invitația Catedrei de folclor a Facultății de Filologie, primite cu deosebit interes de auditoriu (prelegerile au făcut parte integrantă din cursul special de poetică ținut de P. G. Bogatyrev - 1964-1967).

În privința receptării creației sale științifice, multitudinea de ecouri este elocventă, nume de prestigiu (oameni de știință români și străini) reținând aportul lui Nicolae Roșianu la inaugurarea unei noi orientări în folcloristica mondială: P. G. Bogatyrev, E. M. Meletinski, Al. Graur, Iorgu Iordan, M. Pop, Nicolae Constantinescu, I. Datcu, R. Niculescu ș.a.; ecurile sunt tipărite în publicații de specialitate, precum și în presa literară din țară și din străinătate („Vestnik Moskovskogo Universiteta”, Trudy po znakovym sistemam”, Revista de etnografie și folclor”, „Limbă și literatură”, „Cahiers roumains d'études littéraires”, „Philologica”, „România literară”, „Convorbiri literare”, „Cronica” etc. Este suficient să luăm cunoștință cu unele fragmente din ecouri, unde se relevă *abordarea modernă, vastitatea materialului investigat, aparținând celor mai diverse areale culturale, originalitatea demersului, precizia matematică și valabilitatea incontestabilă a concluziilor, nivelul remarcabil al teoreticianului rafinat, eleganța stilului.*

Și nu în ultimul rând, prezența sa în dicționare: *Dicționarul folcloriștilor*, București, 1979, *Dicționarul etnologilor români*, București, 1998, *Who's Who în România*, București, 2002, *Who's Who in the world*, the 22-nd edition, Marquis Who's Who, USA, 2005, constituie încă un indiciu (dacă mai era nevoie!) al faptului că Nicolae Roșianu s-a impus în lume ca o personalitate marcantă a folcloristicii contemporane.

La împlinirea a șaptezeci de ani de viață, să-i urăm profesorului Nicolae Roșianu noi succese și „TINEREȚE FĂRĂ BĂTRÂNEȚE”!

Prof. dr. Gheorghe Barbă

PERSONALIA

LUCRĂRI PUBLICATE (Volume)¹

- Stereotipia basmului*, Ed. Univers, București, 1973, 245 p.;
- Tradicionnye formuly skazki*, Ed. Nauka, Moscova, 1974, 216 p.;
- Folclorul rus*, Editura Universității din București, 1974, 378 p.;
- Maxime și cugetări din folclorul și literatura rusă și sovietică*, Editura Albatros, București, 1974, 182 p.;
- Literatura rusă veche*, Editura Universității din București, 1978, 300 p.;
- Maxima populară rusă și corespondentele românești*, Ed. Univers, București, 1979, 245 p.;
- Folclor literar rus*, Editura Universității din București, 1979, 345 p.;
- Eseuri despre folclor*, Editura Univers, București, 1981, ;
- Ce este literatura? Școala formală rusă*, Editura Univers, București, 1983 (traducere, note biobibliografice, comentarii, indice – în colaborare);
- Littérature populaire – stéréotypie et originalité*, „Cahiers roumains d'études littéraires”, 1, Editura Univers, 1984 (coordonator și autor);
- Il linguaggio degli inizi. Letteratura, cinema, folklore*, Il Segnalibro, Torino, 1988 (coautor);
- Folclor și folcloristică*, Ed. Univ. București, 1996, 207 p.;
- Model și variantă în folclor*, Ed. Univ. București, 1996, 270 p.;
- Poetică folclorică*, Ed. Univ. București, 1997, 208 p.;
- Eseuri despre folclor*, ediție adăugită, Editura Universității din București, 2004, 340 p.

ECOURI LA SCRIERILE AUTORULUI²

1. F. Selivanov, I. Zaoneghin, *Zascita disertacii zarubejnymi ucionymi*, “Vestnik Moskovskogo Universiteta”, 6, 1967, p. 109-112.
2. E. M. Meletinski, S. I. Nekliudov, *Problemy strukturnogo opisania volsebnnoj skazki*, IV, Tartu, 1969.
3. J. Bartmiński, *Wokol lordowkiej koncepcji formuly*, “Literatura ludowa”, 6, Wrocław, 1975.
4. J. Lugowska, *O formule bajki*, “Literatura ludowa”, 4/5, Wrocław, 1976, p. 91-96.
5. Al. Graur, *Limba basmelor*, “România literară”, 10 ianuarie 1974, p. 12.
6. Paul Anghel, “A fi” în timp, in vol. *Noua arhivă sentimentală*, Editura “Eminescu”, 1975, p. 171-181.
7. Paul Anghel, *Cum moare basmul*, “Familia”, nr. 10, octombrie, 1974, p. 11, 16.

8. Paul Anghel, *“A muri” sub specia basmului*, în vol. *Noua arhivă sentimentală*, București, 1975, p. 187-196.
9. D.R. Popa, *Stereotipia basmului*, “Argeș”, nr. 5, iulie, 1974, p. 13.
10. Al. Dobrescu, *Destinul formelor literare*, “Convorbiri literare”, 1 (49), ianuarie, 1974, p. 7.
11. V. Adăscăliței, *Stereotipia folclorului*, “Cronica”, 7, (420), 15, II, 1974, p. 13.
12. C. Otobâcu, *Formule stereotipe*, “Săptămâna”, 30, noiembrie, 1973, p. 6.
13. M. Dumitru, *Stereotipia basmului*, “Limbă și literatură”, IV, 1974, p. 793-794.
14. R. Răutu, *Stereotipia basmului*, “Revista de etnografie și folclor”, 4, 1974, p. 329, 333.
15. N. Constantinescu, *La stéréotypie du conte*, „Cahiers roumains d'études littéraires”, nr. 1, 1977, p. 122-124.
16. I. Datcu, S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 375-377.
17. Al. Graur, *Maxime paralele*, “România literară”, 18 septembrie, 1980, p. 8.
18. Octav Păun, *Eseuri despre folclor*, în “România liberă”, 7 mai, 1982, p. 2.
19. Kovács Albert, *Autenticitate și valoare în folclor*, în “România literară”, 6 mai, 1982, p. 10.
20. I. Tomșanu, *Stereotipie și originalitate în folclor*, în “Argeș”, nr. 6, septembrie, 1982, p. 10.
21. N. Constantinescu, *Eseuri despre folclor*, în “Limbă și literatură”, IV, 1982, p. 579-580.
22. I. Datcu, *Dicționarul folcloriștilor*, vol. II, București, 1983, p. 232.
23. N. Iliescu, *Essais sur le folklore*, în “Cahiers roumains d'études littéraires”, nr. 1, 1984, 149-151.
24. G. P. Caprettini, R. Eugeni, *Premessa*, în vol. *Il linguaggio degli inizi*, Torino, 1988, p. 8.
25. O. Kovačková, *K problemu vymedzenia poimu tradična formulka v jazyku stredovekej prózy*, “Philologica”, XXXIX, Bratislava, 1992, p. 151-155.
26. Antoaneta Olteanu, N. Roșianu, *Poetică folclorică*, E.U. B., 1997, “Revista de etnografie și folclor”, 1-2, 1998.
27. Antoaneta Olteanu, *Profesorul Nicolae Roșianu la 65 de ani*, în vol. *Filologie rusă*, XVIII, București, 2000.
28. I. Datcu, *Dicționarul etnologilor*, vol. 2, București, 1998.
29. Marian Vasile, *Din nou despre teoriile folclorice. Stereotipia*, (II), în “Azi literar”, nr. 76, (III) 77, [București], 1998.
30. Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II, București, 2001.
31. *Who's who în România*, București, 2002.
32. *Ecouri la scrierile autorului*, în vol. N. Roșianu, *Eseuri despre folclor*, Editura Universității din București, 2004

PERSONALIA

33. *Who's who in the World*, the 22nd edition, Marquis Who's who, USA, 2005.

NOTE

1. La aceste 15 volume se adaugă numeroase studii, articole, profiluri literare, sinteze, prefețe, recenzii etc., publicate în diverse reviste de specialitate (editate în țară și străinătate).

2. Vezi prezentarea fragmentară a *ecourilor* în vol. N. Roșianu, *Eseuri despre folclor*, Editura Universității din București, 2004, p. 329-341.

ЄВГЕН МАЛАНЮК І ПРАГА

Tamaš Vašut
Praga

Громадянська війна, вірші колишнього солдата і мрії про далеку батьківщину, про “степи за Херсоном”, які оцей Одиссей української літератури постійно шукав, старий поет, якого мрії залишилися несповненими в Нью-Йоркських “щілинах без неба”, - все це знайдемо у віршах одного з найвидатніших українських поетів. Відомо, що перші роки своєї еміграції Маланюк провів у Празі, і в його віршах знайдемо багато празьких або чеських мотивів.

Маланюк приїхав у Чехословаччину на початку двадцятих років разом з великою групою українців, змушених після громадянської війни емігрувати. З ініціативи президента Масарика Чехословацька республіка прийняла багато емігрантів з Радянської Росії. Це не сталося зовсім випадково, адже ж професор Масарик присвятив велику частину своїх філософських статей та книг тогочасним Росії та Україні. Серед українських інтелектуалів у Празі в двадцяті роки знайдемо, наприклад, самого Михайла Грушевського, який став професором празького самостійного Українського університету. Задля молодішої генерації була заснована, фінансовою допомогою чехословацької держави, Українська політехніка у місті Підєбради (Poděbrady).

У це курортне містечко на березі Ельби приїхав Маланюк навчатися на інженерному факультеті тутешньої Госродарської Академії, тут написав перші свої поезії. Після закінчення політехніки приїжджає до Праги, яка стала через декілька років одним з найголовніших європейських центрів української еміграції. Жило там багато поетів, між якими – Максим Грива, Олег Ольжич, Олена Теліга, існувала там Спілка українських журналістів та письменників.

У віршах цих поетів знаходимо, між іншим, багато чеських мотивів: Прага, чеські пейзажі, але всупереч цьому, згідно з Маланюком, який був добрим приятелем чеського поета Сватоплука Махара, в Чехії вони практично відчувалися ізолованими. Тоді чеська та українська культури втратили першу велику можливість взаємної комунікації. Уже в тридцяті роки багато українців виїжджає далі. Маланюк уперше знайде роботу у Варшаві, пізніше, перед другою війною він дефінітивно виїжджає з Європи

PERSONALIA

в Америку.

Маланюк, автор таких поезій, як “Варязька балада”, “Земна Мадонна”, чи гірких “Стенограм Нью-Йоркських”, став, безсумнівно, великим поетом у перші роки свого перебування в Чехословаччині. Уже в 1920 році написана була поезія “Ісход”. Тут завжди жива в його пам’яті громадянська війна набуває антропоморфних чи зооморфних виображень, тут вже спостерігаємо характерне для Маланюка повторювання звуків, наприклад, у віршах: “А потяг ридав: На захід... На захід... На захід... / І услід – реготався Схід.”

Для Маланюка був дуже продуктивним 1924-ий рік. Мешкаючи уже в Празі, у віршах він повертається у своє дитинство, у степ: “Не треба ні паризьких бруків, / Ні Праги вулиць прастарих: / Все сніться материнії руки, / Стара солома рідних стріх.”, – пише він в поезії “Під чужим небом”, у якій вірші про веселий “весняний вітер молодих літ” раптом чергуються з примарними відображеннями втраченої батьківщини: “Десь сіре поле в чорних круках, / Що пророкують: кари! кар!”. І знов повторювання звуків і ониматопічні елементи, які стануть постійною характеристикою віршів Маланюка. Ще один приклад із 1924 року, перша строфа поезії “Зловісне”:

Знов захід буряний. Недобрий.
Знов пророкує кровю літер,
Що ми загинем, яко обри,
Що буде степ, руїна й вітер, ...

Але не тільки зловісні мотиви, інспіровані історією Київської Русі, знайдемо у 1924 році. В поезії “Стилет чи стилос”, написаній в серпні, Маланюк пливе на хвилях своєї фантазії вздовж “берегів краси”. Та знов вірші, в яких можна вже відчуті і втомленість. Тоді Маланюк пише жорстоко іронічні вірші, як наприклад, у 1926 році “Кінець початку”, де відображення досі веселої Європи як паперової кімнатки для ляльок раптово зміниться в апокаліптичні сцени наступної світової війни.

Євген Маланюк та й інші українські письменники після другої світової війни для Чехів залишилися сорок років майже зовсім невідомими. Це змінилося аж у 2002 році, коли, з нагоди сповнення десяти років незалежної Української держави було видано у перекладі на чеську мову першу антологію 13 українських поетів празької групи під назвою “Діти степової Геллади” (Děti stepní Hellady). Презентація книги відбулася у березні 2002 року в будинку чеського ПЕН-Клубу. Завдяки успіху цієї книжки стало можливим у 2003 році підготувати переклади для нової публікації, яка вже повністю присвячена поезіям Євгена Маланюка. Може за

ROMANOSLAVICA 40

недовгий час після майже 80 років прозвучать також по чеському оці безсмертні його вірші про Прагу, написані у 1926 році:

Під позолоту повечір'я – прозоріш синь.
Над містом сяє хмарний вирій – лунка глибинь.

Над містом шерех крил небесних, крик ластівок,
І, ніби по минулих веснах, мій легкий крок.

Так примиренно і так просто простує ніч.
На ликах Карлового мосту відблиски свіч.

Тоді вщухає промінь спраги – співуча мить! –
І вічність на камінні Праги ляга спочить.

Pod pozlacením podvečerním - průzračný stín.
Nad městem mračný věje vír - důlek hlubin.

Nad městem křídel šum nebeských, vlaštovek křik.
Lehký můj krok, minulé vesny, blankytný mžik!

Tak lehce, smířlivě a prostě nadchází noc.
Na tvářích na Karlově mostě svíc tichá moc.

Plameny utiší se záhy - ustanou hrát. -
A věčnost stověžaté Prahy ulehá spát.

PERSONALIA

RECENZII

Victor Vascenco, *Lipovenii. Studii lingvistice*, București, Editura Academiei Române, 2003, 232 p.

Ediția pe care o prezentăm este unicat în peisajul lingvistic românesc (deși de-a lungul timpului autorul a publicat materialele incluse) deoarece abia acum cercetătorul, cititorul, poate aprecia efortul depus în realizarea imaginii complete a lipovenilor (istorie, limbă, folclor). Spre deosebire de studiile obișnuite, cele de dialectologie implică cercetarea pe teren, cercetare dificilă din mai multe puncte de vedere. Pentru aceasta volumul de muncă (uriază în acest caz: studii cu privire la originea și graiurile populației n-au existat la momentul abordării temei) și responsabilitatea interpretării aparțin cercetătorului, care nu o dată s-a confruntat cu deficiențe materiale, cu refuzul celui anchetat de a răspunde la chestionar, cu probleme cotidiene și de transport în zonă ș.a.

După *Cuvânt înainte* (p. 9), în volum urmează trei părți: **Lingvistică etnografică** (detaliat: *Staroverii din Europa,...* din România,... Bulgaria,... America și *Graiul lipovenilor din Pisc (Brăila)*, p. 13-95; **Lingvistică antroponimică**: Patronime..., Tradiție și inovație în antroponimia lipovenilor; Prenumele masculine, ... feminine; Numele de familie...; Sistemul antroponimic lipovenesc. Privire de ansamblu, p. 95-191; **Anexe** (Bibliotheca philologica rossica lippovana. Index scriptorum, Termeni lingvistici..., Abrevieri..., Indice de autori și Ilustrații) p. 191-232.

O primă problemă a fost originea numelui de lipovean, problemă controversată, problemă expusă corect de autor cu enumerarea faptelor în ipoteza apelativă, ipoteza toponimică, ipoteza antroponimică și ipoteza sacrală. În final cititorul este dispus să accepte concluzia autorului: de la un radical *filipp*, de la numele propriu *Filipp*, prin eliminarea primei silabe s-a ajuns la *lipovane*, *lipoveni*, alături de *ardelean*, *brăilean*, ș.a. (p. 43-46); este aici loc pentru viitori cercetători.

Structura volumului oferă cititorului posibilitatea să urmărească în timp și spațiu evoluții spectaculoase, teorii cu implicații diverse, concluzii punctuale și detalii rar întâlnite, unde atenția autorului, excepțională sa pregătire lingvistică (și nu numai), acuitatea cu care deapănă faptele și cele spuse în varii situații și de alții, conduc la aprecieri deosebite din partea celui ce urmărește textul până la final.

În partea a doua a volumului sunt tratate cu multă atenție probleme de antroponimie cu accentuarea aspectelor tradiționale și a inovațiilor do-meniului, a faptelor rezultate din bilingvism, a variațiilor antroponimelor acestei populații, a diversității lor cu forme savante și populare, neologice, rezultat al interferenței (*Grigori*, *Gheorghie*; *Dănilă*).

În volum sunt prezente scheme grafice (p. 20), hărți (18,77), tabele (51, 53, 114, 121-128, 138-146, 155-157), capabile să detalieze și să su-plimenteze

RECENZII

vizual și statistic datele expuse în text; acestea sunt de mare valoare (încă un merit al autorului) pentru o eventuală comparație în viitor. Deosebit de instructive apar datele, referitoare la graiuri (p. 34) și Itinerarul deplasărilor staroverilor (starovere! – la autor)... din Extremul Orient (din Rusia europeană până în Montana).. în anii '30-'90 ai secolului al XX-lea (p. 66).

Studiile realizate de cei mai mulți cercetători (11 teze de doctorat) s-au finalizat și sub forma unor comunicări, cursuri, conferințe, între anii 1960 și 2003, patru decenii de activitate intensă cu rezultate meritorii.

Bibliografia diferitelor teme ca și cea generală (Anexe) întregesc (un alt merit al autorului) volumul în mod benefic pentru cititorul sau cercetătorul anilor următori. O serie de imagini în finalul volumului ne dau crâmpie din viața lipovenilor în timp, avem chiar prilejul să-l vedem pe autor în momente diferite: alături de cei din Pisc sau atunci când expune o comunicare la Asociația Slaviștilor din România (2000-2002) ca și pe coperta finală (unde există și un util CV).

Volumul conține un imens material lingvistic, aferent graiurilor (cel din Pisc, studiat în detaliu de autor, fiind și cel mai valoros) pentru prima dată sub un titlu unic este, fără îndoială, unul de referință pentru oricine și oricând, dar care rămâne deschis cercetărilor ulterioare, nu pentru suplimentarea datelor existente, ci pentru a iniția noi studii. Acest din urmă fapt se impune fiindcă în timp avem alte generații, persoane cu alte orientări (orientarea religioasă a lipovenilor rămâne peste timp și este chiar un exemplu de respect deosebit față de viața spirituală), alte practici (deși cea tradițională deocamdată se menține), alte opțiuni profesionale și altă dezvoltare socială, ceea ce duce la inevitabile schimbări și în graiul matern, aflat în continuu contact cu vorbitorii de română sau de alte limbi.

Neîndoielnic, studiul care ar începe în primul deceniu al secolului XXI, s-ar distinge printr-o nouă abordare, prin noi tehnici și aplicații tehnologice și rezultatul ar fi, credem, superior celor obținute în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Lucrarea va ajuta enorm în clarificarea diverselor aspecte ale cercetării vieții și limbii staroverilor.

Opinăm pentru realizarea unui rezumat (5-10 p.) în limbile de circulație și atașarea lui la volum. Varianta integrală în aceste limbi este una de viitor apropiat. Publicul din alte părți este interesat să cunoască lucrarea și chiar s-o recomande în cercul lingviștilor, dialectologilor, slaviștilor.

Autorul, Victor Vascenco, merită elogiul lingviștilor de aici și din alte părți ale lumii. Sincere felicitări pentru noua și valoroasa sa carte.

Maria Dumitrescu

В. Д. Бондалетов, Н. Г. Самсонов, Л. Н. Самсонова. *Старославянский язык: Таблицы, Тексты, Учебный словарь; под редакцией проф. В. Д. Бондалетова.* – М.: Флинта : Наука, 2005, 296 с.

Настоящее пособие включает многочисленные данные по старославянскому языку и является наиболее полным трудом этого типа не только для студентов, аспирантов, преподавателей-филологов, но и для историков, филологов других славянских языков, этнологов, представителей духовенства и широкой публики. Том содержит, кроме *Предисловия* (7-15) и *Введения* (15-26), две части: *Фонетика, Морфология, Синтаксис, Лексика, Словообразование* входят в *Часть I* (26-119); *Историческая фонетика, Историческая морфология, Историческая лексикология, Тексты и Словари* составляют вторую часть (119-295). Авторы исходят из того, что данные по первому литературному языку славян понятны лишь при наличии форм лексического материала, при наглядном материале. Следовательно, в книге обильно приводятся таблицы (весьма ясные и необходимые читателю) форм (20-33 – по фонетике, 34-80 – по морфологии, 81-100 по синтаксису, 100-114 – по лексике и 114-119 – по словообразованию). На 16 и 17 страницах воспроизведены карты под заглавием *Славянские государства и племена в IX веке*. Они дают представление об организации и распространенности населения, о чем изучающий старославянский язык заинтересован получить информацию. Вторая часть освещает историю и по уже указанным разделам имеются все данные в виде таблиц или текстуальных разъяснений (126, 146, 149, 163, 165, 170, 174, 176, 180, 181). В разделе *Тексты* приводятся фрагменты 13 текстов (182-219) с кратким представлением каждого из них, содержащим сведения на данный момент, относящиеся к изданию и его автору (см. факсимильное издание *Остромирова Евангелия* на средства И. Савинкова, СПб., 1883, в настоящем томе цитируется лишь 2-е изд. 1889 г.). Здесь современная практика применения отдельности слова перенесена и на все старославянские тексты без необходимых примечаний, для древнего периода была известна практика *scriptio continua*. К текстам даются Словари (*Учебный словарь старославянского языка* [219-288] - 3640 единиц и *Словарь-гlossарий* [288-295], последний включает редкую лексику и по мнению авторов он имеет “более утилитарное назначение”), они являются наиболее полными и точными по сравнению с изданными раньше пособиями данного типа, содержащих и словарь.

Заслуживает внимания подбор данных, точность форм во всех таблицах, стремление осветить формы в сопоставлении с древними сведениями (полезно указать ряд пособий: А.М. Селищева, А. Мейе, А.

RECENZII

Вайана и др.) по другим языкам (это с трудом дается обучающемуся, россиянину и в ситуации лиц неславянских стран учебник – первый источник знаний), обилие примеров в большинстве случаев, чем обеспечивается успех в понимании древних фактов языка (известно, что учебные планы не уделяют много времени курсу старославянского языка, 1 или 2 семестра, но фактически материала в несколько раз больше). Не скоро возможно появление нового пособия по старославянскому языку, где факты и концепция в состоянии дать более высокое изложение данных по сравнению с настоящим томом. Авторам, но в равной степени и редактору, все читатели многих будущих поколений будут благодарны за такой ясный, научный труд, который ставит и решает многочисленные аспекты столь древнего литературного языка.

Желательно при переиздании (в пределах *Введения* имеются карты, при них необходимо указать источник) выделить *Библио-графию* (имеющиеся в томе сведения, порой фрагментарны, см. с. 9, 10, 100, 119) с присоединением данных по словарям старославянского языка, ведь имеются словари второй половины 20-ого века, о которых читатели тома ничего не знают и в некоторых условиях вряд ли смогут их держать на руках.

Издание отличается и с точки зрения типографского исполнения, однако учебное пособие перелистывается не раз одним и тем же читателем, т.е. оно изнашивается быстрее. Обложка далее может быть чуть посolidнее настоящей версии? На 4-ой обложке поместить фото авторов в сопровождении кратких данных о них - не грех..

Книга доставляет радость и многим преподавателям по данной дисциплине. Искренние поздравления за их великолепный труд заслуживают авторы, редактор за его скрупулезность, за желание не оставлять ничего без проверки. Пособие уже исторический факт, 1000 экземпляров – это слишком мало. Может быть это пособие следует превратить в онлайнное, время покажет. Любителям древностей издание доставляет радость, заставляет внимательно, бережно относиться к нему в любой момент.

Maria Dumitrescu

Bucureşti, 25 dec. 2005

Рая Заимова, *Пътят към “другата” Европа. Из френско-османските културни общувания XVI-XVIII век* (Raia Zaimova, *Drumul spre “cealaltă” Europă. Despre relațiile culturale franco-otomane între secolele XVI-XVIII*), Издателство “Кралица Маб”, София, 2004, 276 p.

Între Paris și Constantinopol

Creație a secolului XX, imagologia culturală este privită, pe de o parte ca un domeniu specific al literaturii comparate și, pe de altă parte, ca o sferă de cercetări interdisciplinare, unde i se alătură istoria ideilor și a mentalităților, psihologia politică, socioliteratura, istoria literară. Din aceste două accepțiuni se conturează diferite orientări și direcții de cercetare, ce marchează specificul școlilor de imagologie: a celei germane, franceze, engleze și americane etc.

Imagologia bulgară ia naștere la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 (deloc întâmplătoare perioada), fiind puternic marcată de lucrările lui Hugo Dyserinck de la Universitatea din Aachen. De altfel, termenul de “imagologie”, împrumutat din etnopsihologia franceză, a fost introdus în literatura de specialitate în 1967 de către Dyserinck, adept al definirii de sine stătătoare a acestei discipline.

În ultimul deceniu, în Bulgaria a apărut un număr însemnat de monografii și volume colective pe tema “imaginii celuilalt”, a mentalităților și stereotipiilor, a interferențelor dintre Europa și “cealaltă Europă”, dintre popoarele și culturile balcanice și cele occidentale, ca și dintre popoarele și culturile din interiorul Peninsulei Balcanice¹. Dezbaterile se concentrează în jurul identității, a celei naționale, etnice și religioase, în special, a esenței și semnificației acesteia, a “rețelei de identități” în care este “prins” individul sau asupra raporturilor complexe și subtile dintre identitate și alteritate. Această problemă, foarte succint evidențiată aici, reprezintă un real interes pentru literați, istorici, etnologi, folcloriști, sociologi, psihologi ș.a.

Numele cercetătoarei Raia Zaimova se regăsește în mod constant printre autorii unor astfel de studii, domnia sa fiind și coordonatoarea a două din volumele enumerate anterior (Vezi nota 1). De asemenea, câteva dintre articolele sale prefigurează cartea, pe care o supunem atenției specialiștilor români².

În așteptarea redescoperirii romantice a “celeilalte Europe”, cea a Orientului – mulțumită lui Byron și Delacroix, lui Holderlin și Hugo, a lui Lamartine și Nerval – secolele Renașterii și ale Barocului au fost cele care au șlefuit, mai coerent, o geografie spirituală a acestei părți exotice a continentului nostru. În această “descoperire” est-europeană, care corespunde, în linii generale, epocii cuprinse între 1500-1800, interesul călătorilor, diplomaților, oamenilor de

RECENZII

cultură era îndreptat – datorită unor cauze politice sau confesionale, comerciale sau strategice – către Imperiul sultanilor, ce se dovedea un adversar de temut.

Aceasta este și perioada aleasă de cercetătoarea bulgară – de la primele capitulații dintre Franța și Înalta Poartă (1535/6) până la Revoluția franceză (1789). Menționăm, că Franța a fost prima monarhie occidentală care a stabilit contacte oficiale cu Imperiul otoman (sec. XVI).

Interesată, în egală măsură, de literatură și istorie, bună cunoscătoare a limbii franceze, Raia Zaimova își propune să prezinte cititorului diferitele imagini pe care Occidentul, în speță, francezii și le-au format despre “cealaltă Europă” de-a lungul mai multor secole (XVI-XVIII). Pornind de la texte în limba franceză, puțin accesibile publicului (cronici, jurnale de călătorie, corespondență, beletristică, dramaturgie), autoarea acordă atenție proceselor cultural-istorice și remarcă evoluția în atitudinea Franței renaștentiste, apoi iluministe față de Imperiul Otoman, apropierea și înțelegerea “celuilalt” pe fondul raporturilor creștini-musulmani, precum și descoperirea lumii orientale de către occidentali. Pe malurile Bosforului se suprapun și încrucișează culturi din timpuri vechi și noi, iar interesul Vestului pentru Constantinopol ca simbol al creștinismului a dispărut cu trecerea timpului.

Raia Zaimova reușește să ne arate cum “relațiile dintre *creștini* și *musulmani* sau dintre *Bine* și *Rău* evoluează cu timpul, formând stereotipuri specifice. Teama omului occidental de lumea “celuilalt” lasă loc treptat interpretării iluministe a naturii umane și progresului, creând astfel și noi granițe mentale între *civilizația* modernă europeană și *barbarie*”. (t.n.)

Cartea este structurată pe patru capitole: *Reînvierea ideii cruciate și declinul ei*, *Teama surdă și rațiunea iluministă*, *Literatură și erudiție*, *Imaginea artistică*, cărora li se adaugă 17 ilustrații sugestive din epocă (cu precădere gravuri reprezentând subiecți ai sultanului, dregători sau europeni îmbrăcați “à l'oriental”) și 10 texte inedite din însemnările lui Savary de Brèves, Jean Antoine Guer, Voltaire, ale abatelui Mignot ș.a.

În secolul al XVI-lea Parisul stabilește relații diplomatice cu Constantinopolul, iar primele tratate (“capitulații”) stipulează acordarea reciprocă de privilegii comerciale. Astfel, Franța deschide consulate în capitala Imperiului, în principalele porturi ale Mediteranei orientale, facilitând nu numai schimburi comerciale, politice, dar și culturale (impresionează numărul și însemnătatea obiectelor de artă, a manuscriselor păstrate astăzi în muzeele și arhivele franceze). Autoarea remarcă meritul incontestabil al Franței de a fi conservat și îmbogățit astfel moștenirea culturală străveche a “celeilalte” Europe.

La început, în carte sunt oferite date despre activitatea, din ce în ce mai susținută, de achiziționare a manuscriselor orientale de către abia înființatele instituții franceze, ce se vor consolida în epoca lui Colbert, și anume Biblioteca Regală, Arhivele diplomatice și Camera de comerț din Marsilia. Prin studierea

acestor manuscrise, prin acumularea de experiențe și impresii din diferite zone ale Imperiului, cu precădere cele locuite de creștini, unii călători elaborează lucrări cu caracter istoric și filologic. Putem afirma, fără să greșim, că acești călători au rolul jurnaliștilor de mai târziu: ei formează opinia publică exprimând gusturile și prejudecățile dominante ale epocii lor. Astfel, devin cunoscute primele opinii și analize ale cărturarului Guillaume de Postel (1510-1581), ale lui Savary de Brèves (1560-1628), ambasadorul regelui Ludovic al XIV-lea la Constantinopol, sau câteva proiecte de Cruciadă împotriva otomanilor, din aceeași epocă, ale lui Le Fèvre și d'Ortières. Proiectele revelă intențiile regelui Franței de a instaura o monarhie universală, inclusiv în Balcani, de a impune ritul catolic și limba franceză. Imaginea despotismului dar funcționalului Imperiu Otoman a exercitat o influență importantă în formarea unei ideologii europene, în special franceze, a absolutismului³. În ciuda acestor planuri himerice, cu caracter neoficial, Franța rămâne singura putere europeană, care nu a purtat războaie împotriva Sultanului.

La începutul secolului al XVIII-lea, numirea primilor ambasadori oficiali ai Imperiului Otoman la Paris contribuie la deschiderea Constantinopolului față de Occident, față de știința și arta vest europeană, stabilindu-se astfel o comunicare în ambele sensuri, susținută de ideile progresiste ale Iluminismului. De altfel, Iluminismul a adăugat o nouă dorință ce provenea din conceptul stadiilor evoluției: indiciul pentru a determina locul cuiva în istoria civilizației era reconstrucția, iar impulsul de a ajunge la rădăcinile istoriei umane era împlinit prin cercetarea istorică și observația etnologică.

Capitolul al II-lea este, în opinia noastră, cel mai interesant în informații și comentarii referitoare la civilizația creștină și cea musulmană, la mentalitatea "unei" Europe și a "celeilalte" pe parcursul secolului al XVIII-lea, dar și datorită actualității problematicei și persistenței, din păcate, a unor conflicte pe bază religioasă în lumea contemporană. Până în secolul al XVIII-lea occidentalii au, mai degrabă, o viziune monolitică a locuitorilor Imperiului Otoman, viziune foarte diferită de dihotomia uzuală între creștini (deși ortodocși) și musulmani, ceea ce poate fi explicat prin deteriorarea stadiului de cunoaștere a sud-estului european în această perioadă⁴.

Autoarea prezintă într-o manieră clară și concisă concepțiile despre evoluția societății și a omenirii, despre istorie, națiune, religie, rațiune și progres formulate de către marile spirite ale Iluminismului francez: Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot, aducând exemple concrete din care reiese în ce măsură și în ce fel gândirea iluministă reimaginează istoriografia, în general, și pe cea a Europei și a "celeilalte" Europe, în special. Cititorul este familiarizat cu lucrarea de un larg ecou a lui Voltaire *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations* (1753-1756), care se încheie cu următoarea frază: „Totul este diferit între ei [orientalii] și noi: religia, nivelul de civilizație, guvernare, moravuri, hrană, îmbrăcăminte, modul de a scrie, de a se exprima, de a gândi. Cea mai mare

RECENZII

apropiere constă în existența spiritului războinic, a omorurilor și distrugerilor, care întotdeauna au tronat pe pământ”. Trebuie să amintim că printre numeroasele scrieri consultate de filozoful francez s-a aflat valoroasa lucrare a lui Dimitrie Cantemir, *Creșterea și descreșterea Imperiului Otoman*. Nu vom intra în detalii, lasându-i pe cei interesați să descopere modelul voltairian de civilizație modernă, dezvoltat apoi de scriitorul Jean-Antoine Guer (1713-1764), care vede, la nivel ideatic, societatea "celeilalte" Europe ca pe o continuare a culturilor antice (62-93pp.). Secolul XVIII este o perioadă benefică pentru istoriografia și literatura de călătorie dedicate Imperiul otoman, precum și pentru cultura manuscrisă orientală, concentrată în capitala imperiului, care urmează o dezvoltare deosebită de la est spre vest, datorată mai ales unor interese politice și de ordin religios ale Franței.

În acest capitol îi descoperim și pe primii ambasadori oficiali ai sultanului în Franța, ceea ce contribuie semnificativ la deschiderea păturii conducătoare din Constantinopol spre științele și artele Europei occidentale. La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea, teama lumii occidentale față de Marele Imperiu (intrat într-un evident declin) este înlocuită de o altă atitudine, născută din noile concepții iluministe despre om și progres. Raia Zaimova argumentează cum imaginile secolului al XVIII-lea referitoare la relația creștin-musulman au fost marcate de opoziția civilizată-barbar.

Al treilea capitol al cărții este consacrat școlilor de dragomani sau interpreți, înființate la Constantinopol, Smirna și Paris în secolele XVII și XVIII pentru nevoile diplomatice și comerciale ale Franței. Elevii sunt fie supuși ai Sultanului, fie ai Regelui, iar profesorii = preoți capucini la Constantinopol și iezuiți la Paris. De altfel, aceste instituții unesc cele două colțuri ale continentului pe plan educativ și umanist și se află la originea viitoarei „Ecole des langues orientales vivantes” de la Paris. De asemenea, continuă achiziționarea de opere literare bizantine, arabe, persane, turcești, de basme orientale și traducerea în franceză și interpretarea lor în conformitate cu politica culturală a Vechiului Regim (Ancien Régime). Sunt menționați orientaliști precum Herbelot de Moulainville, Antoine Galland și Pétis de la Croix, care fac cunoscute publicului francez interpretările lor despre istoria și religia "celeilalte" lumi, deschizând drumul *orientalisticii*. Raia Zaimova nu pierde din vedere importanța extremă a unor astfel de scrieri pentru bulgari, care pot regăsi în paginile lor izvoare ale propriei istorii medievale.

Revenind la domeniul preferat al literaturii, în ultimul capitol al cărții, cercetătoarea își construiește analiza asupra raporturilor creștin-musulman, noi (francezii) - ceilalți (otomanii) pornind de la piesele de teatru monden și didactic din Franța epocii, care au la origine memoriile și jurnalele de călătorie din Balcani și Asia. Raia Zaimova surprinde judicios evoluția intrigii, a personajelor și imaginilor artistice de-a lungul secolelor XVI-XVIII. Inițial, teama de invaziile

otomane și conflictele dintre creștini și musulmani sunt reprezentate drept confruntarea între Bine și Rău, făcând loc stereotipurilor negative; intriga se bazează pe amenințarea adusă de ”cealaltă” lume - îndepărtată, străină, periculoasă, în același timp, exotică și atrăgătoare. Personaje ca *Roxane*, *Scanderbeg*, *Mehmet* apar la început ca întruchipări ale unei realități îndepărtate și tragice, pentru ca apoi să se transforme în personaje manierate uneori chiar frivole, capabile să iubească și să acționeze ca ființe umane (sec. XVIII). Este evidentă evoluția imaginilor artistice în funcție de actualitatea politică și diplomatică și în conformitate cu ideile și estetica Epocii Luminilor.

Imaginile vagi despre Imperiul otoman sunt înlocuite treptat, pe parcursul secolului al XVIII-lea, de reprezentări mult mai apropiate de realitate, iar, sub impulsul Iluminismului, își face loc o viziune mai luminoasă despre ”celălalt”.

Cartea cercetătoarei bulgare se citește cu interes și impresionează prin minuțioasa și bogata documentare, prin erudiție și interpretări originale.

Pasionată de imagologie, de a urmări evoluția ideilor, Raia Zaimova ne dezvăluie două lumi, două imperii, din epoca Renașterii până în cea a Luminilor, în ”creștere și descreștere”, pe calea descoperirii reciproce. Franța deține rolul conducător în această căutare a ”celuilalt”, regândește ”străinul”, uneori ”barbarul”, în contextul propriilor sale nevoi spirituale, definindu-se astfel și ”pe sine” în zorii Europei moderne - în această Europă, în care se ”redescoperă” Balcanii și Bulgaria Raiei Zaimova.

Mariana Mangiulea

NOTE

1. И. Еленков, Р. Даскалов, *Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност*, София, 1994; *Представа за другия на Балканите*, София, Акад. Изд. ”Проф. Марин Дринов”, 1995; *Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България*, София, 1995; Ludmila Kostova, *Tales of the Periphery: the Balkans in the 19th century*, Veliko-Tarnovo, 1997; В. Тодоров, *И свой своя (не) позна. Етюди по славянска имажинистика*, София, 1998; *Да мислим Другото – образи, стереотипи, кризи XVIII–XX век (To Think the Other: Images, Stereotypes, Crisis 18th-20th Centuries)*, съставител Николай Аретов, ред. кол. Надя Данова, Рая Займова, Николай Чернокожев, Изд. ”Кралица Маб”, София, 2001; *Балканските идентичности в българската култура от модерната епоха (XIX-XX век)*, коорд. Николай Аретов, София, 2001; Саня Велкова, *Славянският съсед и гръцкият национален образ* Аз, София, 2002; *Балканските*

RECENZII

идентичности в българската култура, съставител Николай Аретов (том 4), Изд. “Кралица Маб”, София, 2003; *Модерността вчера и днес*, съст. Рая Заимова и Николай Аретов, Изд. “Кралица Маб”, София, 2003.

2. Рая Заимова, *Les voyages de Guillaume Postel et Savary de Brèves en Orient: missions diplomatiques ou recherches humanistes?*, "Études Balkaniques", Sofia, 2000, nr.1, p. 139-156; *Образът на “турчина” - между Ренесанса и Просвещението*, în *Да мислим Другото – образи, стереотипи, кризи XVIII–XX век*, София, 2001, p. 163-171; *L'espace culturel de Constantinople d'après les témoignages des ambassadeurs des France à Constantinople (XVIIe-XVIIIe siècles)*, "Études Balkaniques", Sofia, 2002, nr. 1, p. 86-96; *“Цивилизация – варварство” и образът на българина*, în *Модерността вчера и днес*, София, 2003, p. 104-117; *Български образи във Франция: Граници, алтернативи (XXв.)*, în *Балканските идентичности в българската култура*, София, 2003.

3. Maria Todorova, *Balkanii și balcanismul*, București, Humanitas, 2000, p. 121.

4. *Op. cit.*, p. 115.

Stan Velea, *Siluate din Țara Vistulei*, București, Pegasus Press, 2004

Compendiul domnului profesor Velea trebuie privit, așa cum suntem îndemnați încă din în prefață, ca un summum de concizie și sinteză în prezentarea globală a fenomenului literar polonez, atât în concepție diacronică, dar și în viziune sincronică. Acest fapt demonstrează fără echivoc intenția polonistului de a realiza, după aceleași principii structurale care au avut prioritate în prelucrarea materialului celor trei volume ale “Istoriei literaturii polone”, o sinteză a fenomenului literar polonez în întreaga lui amploare.

Se cristalizează surprinzător de limpede, аșadar, principiile croceene¹ despre care se amintește în prefață, reprezentate în mod primordial prin globalizarea intensă a manifestărilor literare, în cazul nostru, în Polonia, de la origini până în prezent. Astfel, selecția scriitorilor din sumar urmează cu fidelitate aceleași două principii de bază, și a anume gradul de reprezentativitate al scriitorilor, cât și esteticitatea operelor acestora. Gândul ne duce imediat la postulatele literare formulate de Gauss² cu privire la anticiparea voinței cititorului încă “neinterogat” din punct de vedere literar, deci necunoscut. Ordonarea autorilor, pe care Stan Velea o realizează cronologic, urmărește în același timp și evidențierea netă a epocilor marcante pentru literatura polonă, adică exact a acelor autori care au “cutremurat” orizonturile de аșteptare ale vremii.

Ceea ce a realizat autorul prin acest compendiu este în primul rând o abordare mult mai succintă și mai accesibilă a unei literaturi vaste și de

importanță istorică atât pentru spațiul est European cât și pentru întreaga cultură a continentului nostru în general. Îndemnul pe care îl adresează cititorului în prefața lucrării este ilustrativ pentru intenția nu numai filologică, dar și socială a operei Domniei Sale: “Cititorule, învinge-ți nepăsarea, apropie-te cu gând curat de eresurile legendarului Gopło, prinde-te în hora muzelor și osteneala îți va fi răsplătită cu priință de harurile poporului de pe acest meleag sfințit de Precesta Fecioară. Deschide-ți inima simțitoare, ascultându-i voroava înțeleaptă și cântecul din slovele de foc, încrede-te în el și fă-ți-l frate de cruce, fârtat de nădejde nu numai la ceas de cumpănă.”³ Fără îndoială, acesta este un îndemn la apropiere de cultura polonă pe o cale pe care autorul s-a străduit să o facă mult mai accesibilă oricărui cititor, pentru a spori plăcerea lecturii și pentru a stimula în același timp curiozitatea acestuia de cercetare a operelor prezentate.

Fiecare curent literar este înfățișat mai întâi din punct de vedere istorico-literar la nivel european, de unde deducem și permanenta integrare a creațiilor prezentate în context mai larg. Autorul urmărește aici nu o istorie a literaturii, ci o istorie a literaturii, mai precis o istoricitate a fenomenului literar pentru a-l face mai inteligibil pentru diversele categorii de lectori. Dacă luăm ca exemplu în acest sens numai perioada Renașterii, putem remarca în prim plan abordarea din perspectivă europeană, de la exterior spre interior în cadrul unei logici a descoperirii treptate a fenomenului istorico-literar. Înainte de a prezenta creația lui Jan Kochanowski, Stan Velea ne înfățișează succint ansamblul gândirii renescentiste europene începând cu Erasm din Rotterdam, evitând pătrunderea bruscă, fără o pregătire prealabilă a cititorului, în universul literaturii polone din acea epocă. Iată cum ne este înfățișată, într-o formă cât de concis posibilă și deschisă posibilităților de înțelegere la nivel larg, retorta literară renescentistă în cadrul căreia s-a materializat și s-a maturizat și creația kochanowskiană: “Absența oricărei îngrădiri premeditate teoretic în prospectarea universului existențial a înlesnit apariția și realizarea pe tărâmul artei și științei a talentelor titanice multilaterale. Capodoperele lor sfidează izbânditoare vremelnicia, îndreptățind speranțele reconfortant optimiste nutrite de mințile luminate ale timpului – Erasm din Rotterdam, de exemplu – în regenerarea omenirii într-un apropiat veac de aur.”⁴ Mai mult, în același loc, scriitorul ține să precizeze și efectele influenței conflictelor religioase asupra literaturii, într-un mod cât se poate de adecvat contextului european al vremii: “Urmărind eliberarea gândirii de imperativele constrângătoare ale scolasticii – reformatorii religioși postulau numai îndepărtarea de catolicism – marii umaniști au descătușat într-adevăr rațiunea iscoditoare, deschizându-i perspective practic nelimitate. Au sfârșit, însă, în același timp, și vechiul echilibru conceptual – siguranța omului într-un univers infinit, văduvit de autorități nechestionate până atunci⁵ – pentru refacerea căruia au recurs la *auctores* antichității și la trăinicia construcțiilor filosofice consolidate științific.”⁶

Abordarea obiectivă din perspectivă istorică în prezentarea creațiilor și a

RECENZII

autorilor lor surprinde nu numai prin detaliile semnificative din biografia fiecărui scriitor, fapt ce ne ajută în mod evident să pătrundem o parte din motivația creației sale, dar mai ales prin evidențierea cu precizie a etapelor parcurse în dezvoltarea fiecărui curent literar și a bazelor acestuia. Autorul, Stan Velea, a ținut întru totul cont de succesiunea ideatică a curentelor în literatură. A efectuat, totodată conexiunile dintre acelea dominate de rațiune și cele în care avântul eroic constituie ideea de bază. Romantismul, de pildă, este generat de “elogiul libertății nețârmurite în toate registrele activității omenești, fundamentat teoretic de filosofia idealistă germană, ai cărei exponenți vor investi eul cu puteri supreme, cosmogonice.”⁷⁷ Evidențiază personalitățile de seamă care au contribuit esențial la nașterea romantismului “ Un discipol al lui Kant, J.G. Fichte, asemenea lui Fr. Hegel sau A. Schopenhauer, deriva reductibil întregul univers dintr-un subiect absolut, eul, pe care Fr. Schelling îl interpreta ca o expresie a unității dintre real și ideal, dintre finit și infinit.”⁷⁸

Autorul nu citează doar surse de seamă pentru lucrarea sa, mari critici polonezi, printre care și Julian Krzyżanowski sau J. Kleiner, dar și fragmente semnificative din operele înfățișate, cu scop eminent ilustrativ pentru importanța lor ca devize istorico-literare ce se vor reverbera peste timp în epocile viitoare. În acest sens, cântecul de lebedă al lui Adam Mickiewicz este, pentru autor, cântecul țării arcuit peste timpuri: “Lituania natală! Poți fi asemănată/ cu însăși sănătatea: ti-o ști măsura toată/ Doar cel care te pierde. Oftând azi după tine,/ Întreaga-ți frumusețe o cânt cum se cuvine.”

Este de remarcat și faptul cum, în prezentarea creațiilor de seamă din literatura contemporană, Stan Velea relevă importanța numărului traducerilor operelor unor scriitori de talia lui Stanisław Lem, autorul romanului “Solaris”, acest lucru făcând ca romancierul polonez să fie asemănat cu maestrul francez în domeniu, Jules Verne: “Temeiuri similare (revoluția tehnică) explică, spre exemplu, și amploarea fără precedent a literaturii științifico-fantastice, datorată ilustrului reprezentant al genului în Franța, Jules Verne, sau în vremea noastră, voga unui scriitor polonez în multe din țările lumii – Stanisław Lem – cunoscut prin traducerea în limba română a nu mai puțin de 10 titluri, multe dintre ele reeditate de mai multe ori până acum.”⁷⁹

Foarte important pentru compendiul de față este apariția, după fiecare unitate literară, a unei bibliografii complete a traducerilor operelor fiecărui scriitor în limba română, cu scopul ușurării sarcinii lectorului în cercetarea ulterioară a creațiilor prezentate. De asemenea, indicele de autori din final înlesnește procesul de căutare a referințelor la care autorul face apel în cadrul fiecărui capitol al compendiului de față.

Meritul operei analizate rezidă mai ales în compactizarea și în ordonarea unui material foarte vast, precedat de amplele volume ale “Istoriei literaturii polone”, în scopul atârării interesului chiar și a celui mai inocent lector. Relevarea

aspectelor esențiale ale literaturii polone de la originile sale până în epoca modernă, întotdeauna integrată în context european constituie, evident, o modalitate accesibilă de a face cunoscută pe plan larg importanța culturii polone în spațiul nostru, ca reper pentru extinderea interesului cititorului dinspre literatură spre istorie și cultură, ceea ce este primordial în receptarea unei civilizații.

Laura Voroneanu

NOTE

¹ B. Croce aseamănă fenomenul literar cu traiectoria unei comete: steaua strălucitoare reprezintă pe scriitorii ce “face epocă”, inaugurând curente literare noi, cu rol hotărâtor în progresul literar, în timp ce ceilalți se plasează ca niște imitatori, “epigoni”, în “coada” cometei;

² Teoreticianul austriac al “orizontului de așteptare” (erwartunghorizont), care statua ideea că un scriitor de geniu, care “face epocă”, este acela care anticipează orizontul de așteptare al viitorilor cititori, prin urmare aducând inovația fundamentală în acest fel pe plan literar;

³ Stan Velea, prefața la *Siluate literare din Țara Vistulei*”, ed. Pegasus Press, București, 2004, p.2

⁴ S. Velea, *Siluate literare din Țara Vistulei*, ed. Pegasus Press, București, 2004, capitolul *Jan Kochanowski*, p.24;

⁵ Cf. J. Rytel, *Jan Kochanowski*, Warszawa, 1974, p.20, 57;

⁶ Stan Velea, *op.cit.*, ibidem;

⁷ ibidem, capitolul *Romantismul*, p.98;

⁸ ibidem, pag.98;

⁹ Stan Velea, *op.cit.*, capitolul *Literatura contemporană*, Stanisław Lem, p.479

Constantin Geambașu, *Scriitori polonezi (sec. XX)*, București, Editura Paideia, 2002, 254 p.

O privire de ansamblu asupra unor aspecte considerate ca fiind cele mai semnificative pentru literatura polonă contemporană era imperios necesară. Prin popularizarea pe criteriu valoric a unor texte mai puțin cercetate la noi se vine în sprijinul științelor imaginii al căror scop principal este, în acest caz, relevarea caracteristicilor individualității poloneze, așa cum reies ele din literatura polonă, circumscrisă în context european.

RECENZII

Acestea sunt motivele pentru care autorul acestei sinteze literar-imagologice, profesorul Constantin Geambașu, abordează bilateral cultura poloneză, și anume din perspectiva modelului subordonat dezideratelor ideologice în contextul pierderii independenței și din cea a spiritului modernist ulterior recăpătării acesteia. În ambele cazuri, atât atunci când domină modelul literaturii angajate, cât și în condițiile respingerii mitologiei național-romantice, se pune în discuție, în primul rând, intenționalitatea operelor. Însă intenționalitatea operei decurge nemijlocit din intenția autoului, din „conștiința civică a scriitorului”, literatura eliberându-se treptat din chingile tradiției, pe măsură ce mecanismul ei începe să funcționeze diferit, îmbogățindu-se și diversificându-se¹.

În prima parte a cărții, așezată sub semnul structurării imaginii ficționale a modernității², se adună nume de rezonanță în literatura polonă contemporană: Maria Dąbrowska, Andrzej Kuśniewicz, Czesław Miłosz, Andrzej Szczypiorski, Olga Tokarczuk și Stanisław Lem, scriitori care aparțin generației secolului XX, profund implicați în procesul de modernizare literară. La acest proces au contribuit cu precădere Zofia Nałkowska, puternic angajată în bătălia pentru forma și tipul prozei psihologice din al doilea deceniu interbelic, și Bruno Schulz, prozator de anvergură, ce evadează din „realitatea degradantă” pentru a se opri în zona „autobiograficului și mitologicului fantastic”.

În urma cataclismului provocat de cel de-al doilea război mondial se pune tot mai acut problema revigorării valorilor morale și culturale și cea a redefinirii conștiinței estetice. Acest lucru transpare pregnant din ultimul roman – rămas neterminat – al Mariei Dąbrowska. Așa cum reiese și din „Jurnal”, scriitoarea trebuia să aleagă între imperativul verosimilității și esteticismul formal, impus de modernism. O astfel de opțiune i-a generat numeroase angoase și dificultăți legate de structurarea materiei epice: „... acum mă tem de orice, dar cel mai mult îmi e teamă că nu voi reuși să termin romanul. Ce blestem că nu pot scrie un roman scurt! – nota Dąbrowska în Jurnalul său³. În interpretarea lui C. Geambașu, romanul neîncheiat, *Aventurile unui om care gândește*, reprezintă o radiografie a intelectualului polonez în secolul al XX-lea, temă fundamentală, care o proiectează pe autoare în zona prozei moderne, „independente de principiul verosimilității și al mimesis-ului.”⁴

În cazul lui Czesław Miłosz, *Europa natală*, prin căutarea identității culturale, impune un consistent demers imagologic, căruia C. Geambașu, traducătorul volumului în limba română, îi acordă atenția cuvenită. La Miłosz totul pornește de la hotărârea de a-și părăsi pentru o vreme îndelungată țara, ceea ce a constituit „sursa unor frământări puternice, a unor reflecții și idei care, așternute pe hârtie, se vor constitui în adevărate incursiuni în istoria și cultura europeană.”⁵ Motivul emigrării și al emigrantului este frecvent întâlnit în literatura europeană. Tocmai datorită multitudinii perspectivelor un emigrant poate aborda, așa cum se întâmplă cu Miłosz în *Europa natală*, la nivel global

problema imaginii popoarelor, cu o deformare mult mai mică a precepției. Prin intermediul lui Miłosz se face trecerea la cea de-a doua parte a volumului de față, intitulată *Sub semnul receptării*.

Autorul pornește de la premisa că stereotipiile, ca fenomen derivat în mod direct din prejudecățile naționale, se manifestă atât de pregnant, încât ele continuă să funcționeze chiar și după ce a dispărut realitatea care le-a pus în mișcare. C. Geambașu distinge cele două ipostaze ale imaologiei: externă și internă, pe de o parte, și sincronă și diacronică, pe de altă parte. Imaginea lui „homo polonicus” se conturează și răzbate până la noi prin intermediul unor surse literare și documentare. Bazându-se pe texte concrete și pe contribuții ale unor istorici și filozofi precum Norman Davies sau Emil Cioran în domeniul istoriei mentalităților, autorul atrage atenția asupra configurării interferențelor literare româno-polone⁶, componentă de bază a schimbului cultural autentic.

Un factor important în cadrul fenomenului de receptare îl joacă traducerile și analiza critică a versiunii originale, pe care traducătorul este obligat să o întreprindă. Autorul volumului ia în discuție câteva cazuri concrete, pe baza cărora încearcă să demonstreze necesitatea respectării cât mai fidele a poeziei textului original. Analiza detaliată a unui fragment din romanul *Regele Celor Două Sicilii* de A. Kuśniewicz permite să se înțeleagă că, pe lângă traducerea corectă la nivel lexical și gramatical, se impune redarea intenției stilistice a operei în urma unei adecvate interpretări și înțelegeri a structurii frazei.

La rândul său, poezia Wisławeii Szymborska presupune o atenție sporită, deoarece, așa cum consideră C. Geambașu, în cazul ei trebuie să fie redată atât reflexivitatea ideatică, cât și prospețimea și originalitatea imaginilor și asocierilor poetice. „Simplitatea” anumitor versuri ale poetei poloneze îl poate induce în eroare pe traducător, căci dincolo de limbajul adeseori firesc se ascund semnificații adânci, izvorâte din conotații lexicale și asocieri ideatice inedite. Studiul în sine, consacrat modalităților de transpunere în românește a Wisławeii Szymborska, constituie un model de analiză contrastivă și de sensibilitate critică.

În concluzie, putem afirma că studiile incluse în volumul *Scritori polonezi (secolul XX)*, bazate pe o atentă lectură a textelor și pe o bogată bibliografie critică, atestă capacitatea de interpretare și analiză critică a autorului, lansarea unor ipoteze noi de lucru, menite să contribuie la îmbogățirea și diversificarea demersului analitic în raport cu receptarea literaturilor străine în țara noastră. Cartea are un caracter deschis, putând fi completată ulterior cu alte analize, în funcție de bogăția și dinamica evoluției literaturii polone contemporane și a receptării ei în spațiul românesc.

Laura Voroneanu

RECENZII

NOTE

¹Geambașu, C., „*Scriitori polonezi(secolul XX)*”, București, Paideia, 2002, p.15;

² Prima parte adună sub titlul „*Reflecții critice*”(pp.9-119) nume sonore din literatura polonă contemporană, laolaltă cu ideile centrale ale creației lor.

³ Maria Dąbrowska, „*Dzienniki*”, 25 I 1962.

⁴ Constantin Geambașu, *op.cit.*, p.47.

⁵ *Ibidem*, p.66-67.

⁶Cf. S. Velea, *Interferențe literare româno-polone*, București, Editura Minerva, 1989.

Peter Kopecký, *Sur la polysémie et les contrastes dans les écrits de Paul Claudel (Despre polisemie și contraste în scrierile lui Paul Claudel)*, AnaPress, Bratislava, Institut für Romanistik, Viena 2004

Paul Claudel- între creștinism și arte

Printre lucrările apărute în „Actas” la editura „AnaPress” din Bratislava, în colaborare cu Institutul de Romanistică din Viena, în anul 2004, se află un interesant articol semnat de fostul Ambasador al Republicii Slovace în România, Excelența Sa, Peter Kopecký. Dacă acest articol *Sur la polysémie et les contrastes dans les écrits de Paul Claudel* ar fi considerat drept o analiză strict lexicală a scrierilor simbolistului francez ar însemna să nu remarcăm tocmai una din trăsăturile esențiale ale operei sale, semnalate de demnitarul slovac: spiritul creștin al lui Claudel, ce se suprapune pe vocația de diplomat și pe ingenuitatea poetului, făcând loc altruismului și viziunii totalizatoare a lumii. Prin urmare, spiritul creștin are o dublă manifestare la Claudel. Pe de o parte, acesta se regăsește în umanismul și altruismul diplomatului, pe de altă parte, transpare în arta poetului simbolist care reface unitatea primordială a lumii într-o reconciliere a contrastelor și a contrariilor.

Influențat, la rândul său, de Rimbaud și Mallarmé, protejat, ca și M. R. Ștefănik, de mecena Philippe Berthelot, important diplomat francez care a condus o misiune militară și la București, Claudel este o personalitate care surprinde prin jocul contrastelor. Autorul acestui articol remarcă abilitatea diplomatului francez, conservator și liberal, catolic dogmatic și ofensiv în același timp, iar pentru a-și justifica demersul, reproduce o scrisoare pe care Claudel, în calitate de ambasador la Tokio, o adresează lui M. Hermite, șeful personalului diplomatic, pledând pentru permisiunea ca un funcționar de la serviciul de cifrare din Ambasadă să se

căsătorească cu o japoneză, intervenție inedită care vizează, la limită, securitatea Franței. El însuși fost diplomat, în prezent, conferențiar la prestigioasa Facultate de Științe Politice din Bratislava, unde pregătește pe viitorii diplomați slovaci, P. Kopecký știe ce înseamnă un astfel de gest, „cochetând cu tănuirea în spionaj”, pentru un diplomat. Claudel își riscă, practic, cariera în numele unei etici creștine și al unor principii personale, apără o valoare umană transindividuală, iubirea, ignorând rigiditatea birocratică. P. Kopecký, însă, nu se limitează la constatarea acestui act subversiv, ci insistă și asupra artei diplomatice a lui Claudel, evidențiază, pornind de la textul scrisorii, modul în care autorul acesteia reușește să convingă autoritățile franceze să-și „supună regulamentele sau, cel puțin, să închidă ochii” într-o izbânda unui sentiment profund uman. Polisemia este unul din mijloacele prin care Claudel asociază două sensuri diferite, motivate semantic de o semă comună, într-un context retoric conceput cu măiestrie, cu o naivitate bine controlată. Datele realității sunt prezentate din perspectivă „laică” și se adresează unei instanțe umane, raportându-se, totuși, la deontologia diplomatică, a cărei strictețe o atenuază prin efectul ludic al cuvintelor polisemantice și prin poetica discret sentimentală a discursului.

P. Kopecký observă, de asemenea, înclinația dramaturgului și eseistului Paul Claudel pentru antinomii și contraste. În planul conținutului, acesta unește lirismul și animalitatea, spiritul păgân cu cel creștin, politeismul cu monoteismul, marea și pământul, soarele și luna, timpul și spațiul, lumina și umbra, materia și mișcarea, bucuria și frica, fizicul și metafizicul, pe care le subordonează esteticului. P. Kopecký recunoaște, dincolo de mesajul etic, „aventuri semantice și anatomice”, jocuri de cuvinte în care un sens abstract, filosofic, se alătură unei imagini concrete, redată de un lexem uzitat. Uneori, aceste calambururi sunt redată prin paronime (*cosmique-comique*, *ermite-Hermite*), alteori- prin derivare. După părerea noastră, aici nu este vorba de un simplu procedeu lexical, ci, mai degrabă, de o derivare regresivă, de data aceasta de ordin metafizic, a nașterii (*naissance*) din cunoaștere (*connaissance* sau *co-naissance*?) ori de o convertire a nașterii (*naissance*) în cunoaștere (*connaissance*) și apoi în renaștere (*renaissance*). În planul expresiei, Claudel optează pentru capricii gramaticale și stilistice originale, pentru expresiile brute, insolite, asocieri stranii, metafore cu iz religios, parabole, simboluri, ironie, sarcasm. Folosește o topică surprinzătoare cu verbul intercalat în mijlocul frazei, construcții eliptice, din care lipsește tocmai verbul, supralicitând, astfel, forța imagistică și muzicală a cuvântului static. Paul Claudel cuprinde întreaga lume în simbol, în confruntarea sensurilor contradictorii, ordonate într-o logică unificatoare ce trimite la unitatea primordială. Prin urmare, simbolul traduce desăvârșirea lumii dinaintea Căderii. P. Kopecký insistă asupra simbolurilor mitice, dar și asupra elementelor naturaliste ca întoarcere la matrice, la anotimpul fericirii primitive. Acesta este și motivul pentru care P. Kopecký îl asociază pe Claudel lui Verhaeren.

RECENZII

Traducerea operei lui Claudel în limba slovacă, datorată poetului neosimbolist E.B. Lukáč, dar și unor reprezentanți ai poeziei moderne catolice, acceptată cu entuziasm în anii '30-'40, perioadă de exaltare religioasă în literatura slovacă, a însemnat recunoașterea simbolistului francez drept model literar. Puțini sunt, însă, cei care au văzut în Claudel nu doar un scriitor talentat sau un catolic înflăcărat, ci și un diplomat altruist, chiar subversiv. P. Kopecký are meritul de a fi evidențiat tocmai umanismul demnitarului, dispus să riște, să sacrifice, să unească. Fascinația sa pentru sensul dublu, pentru jocul contrariilor și cuvintele polisemantice devine, în același timp, artă diplomatică, mod de verbalizare a gândurilor camuflete, a intențiilor nerostite. La Paul Claudel, trăirea mistică determină o etică și o estetică aparte, creează poezie și noblețe morală.

Marilena Țiprișan Popescu

S U M A R

LITERATURA

Adriana Cristian, TURGHENIEV ȘI CRITICA LITERARĂ.....	7
Ghergana Naceva, ЛОКАЛНО И КОСМОПОЛИТНО В ТВОРЧЕСТВОТО НА ДВАМА БАЛКАНСКИ ПИСАТЕЛИ – МАТВЕЙ ВЪЛЕВ И ПАНАИТ ИСТРАТИ.....	21
Cristina Godun, MOTIVE ÎNGEMĂNATE ÎN LIRICA WISŁAWEI SZYMBORSKA ȘI A ANEI BLANDIANA.....	29
Ana Motyovszki, LOCUL SCRITOAREI SLOVACE ELENA MARÓTHY – ŠOLTÉSOVÁ ÎN LITERATURA SLOVACĂ MODERNĂ.....	37
Stancovici Milena, „ JERTFA ZIDIRII ” ȘI RELICVELE SALE BĂNĂȚENE.....	49
Paula Tănăsescu, SACRU ȘI PROFAN ÎN BASMELE BULGARILOR ȘI ROMÂNILOR.....	57

LINGVISTICA

Sorin Paliga, 100 SLAVIC BASIC ROOTS: ONCE AGAIN ON SLAVIC съто AND THE SLAVIC ETHNOGENESIS.....	67
Maria Dumitrescu, АТРАНЗИТИВНЫЙ ПЕРИОД В ОБЩЕСТВЕ ОТРАЖЕНИЕ ФАКТОВ И ПРОЦЕССОВ НА УРОВНЕ ЛЕКСИКИ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	87
Mihai Nistor, CONCEPTE TERMINOLOGICE.....	93
Mihai N. Radan, ЗНАЧАЈ ДОСИТЕЈЕВОГ КЊИЖЕВНОГ ДЕЛА ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЈЕЗИКА БАНАТСКИХ СРБА.....	103
Ján Taraba, Jana Páleniková, Marilena Țiprișan Popescu, STRUCTURA LOGICO- SEMANTICĂA VERBULUI ȘI ASPECTUL VERBAL DIN PUNCTUL DE VEDERE AL LEXICOGRAFIEI SLOVACO-ROMANICE.....	109
Anca Bercaru, DERIVAREA NUMELOR FEMININE ÎN LIMBA SÂRBĂ.....	131
Mădălina Florescu-Ciobotaru, TERMENI NEOLOGICI ÎN METALIMBAJUL ECONOMIC AL LIMBII RUSE.....	155
Joanna Porawska, CUVINTELE român-moldav-valah ÎN LIMBA POLONĂ CA ATESTARE A CONTACTELOR CULTURALE DIN ZONA CARPATICĂ.....	171
Luiza Olteanu, ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ЭКСКУРС ВОПРОСА АНГЛИЦИЗМОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ - Основные периоды вкрапления англицизмов в истории русской речи.....	183
Silvia Mihăilescu, MODALITĂȚI DE REDARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ A AORISTULUI PERFECTIV ȘI IMPERFECTIV DIN LIMBA BULGARĂ.....	207
Helena Krasowska, CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH LEKSEMÓW Z ZAKRESU „CZŁOWIEK I ŚWIAT DUCHOWNY”.....	219

Peter Kopecký, ČO STOJÍ V CESTE ABSOLVENTOM FSEV UK PRI UPLATNENÍ V SLOVENSKEJ ZAHRAŇIČNEJ SLUŽBE (A NA AKÉ KRITÉRIÁ BY SA MALI PRIPRAVIŤ).....	229
Nina Macarov Halcă, TRĂSĂTURI SPECIFICE ALE TERMINOLOGIEI RELIGIOASE LA RUȘII-LIPOVENI DIN DOBROGEA.....	241

PERSONALIA

Dan Zamfirescu, NICOLAE CARTOJAN – DUPĂ 60 DE ANI –.....	255
Gheorghe Barbă, PROFESORUL NICOLAE ROȘIANU LA 70 DE ANI.....	275
Tamaš Vašut, СВГЕН МАЛАНЮК I ПРАГА.....	281

RECENZII

Victor Vascenco, Lipovenii. Studii lingvistice, București, Editura Academiei Române, 2003, 232 p. (Maria Dumitrescu).....	285
В. Д. Бондалетов, Н. Г. Самсонов, Л. Н. Самсонова. <i>Старославян-ский язык: Таблицы, Тексты, Учебный словарь</i> ; под редакцией проф. В. Д. Бондалетова. – М.: Флинта : Наука, 2005, 296 с. (Maria Dumitrescu).....	287
Рая Заимова, <i>Пътят към “другата” Европа. Из френско-османските културни общувания XVI-XVIII век</i> (Raia Zaimova, <i>Drumul spre “cealaltă” Europă. Despre relațiile culturale franco-otomane între secolele XVI-XVIII</i>), Издателство “Кралица Маб”, София, 2004, 276 p. (Mariana Manguilea).....	289
Stan Velea, <i>Siluate din Țara Vistulei</i> , București, Pegasus Press, 2004 (Laura Voroneanu).....	295
Constantin Geambașu, <i>Scriitori polonezi (sec. XX)</i> , București, Editura Paideia, 2002, 254 p. (Laura Voroneanu).....	297
Peter Kopecký, <i>Sur la polysémie et les contrastes dans les écrits de Paul Claudel (Despre polisemie și contraste în scrierile lui Paul Claudel)</i> , AnaPress, Bratislava, Institut für Romanistik, Viena 2004 (Marilena Țiprișan Popescu).....	300